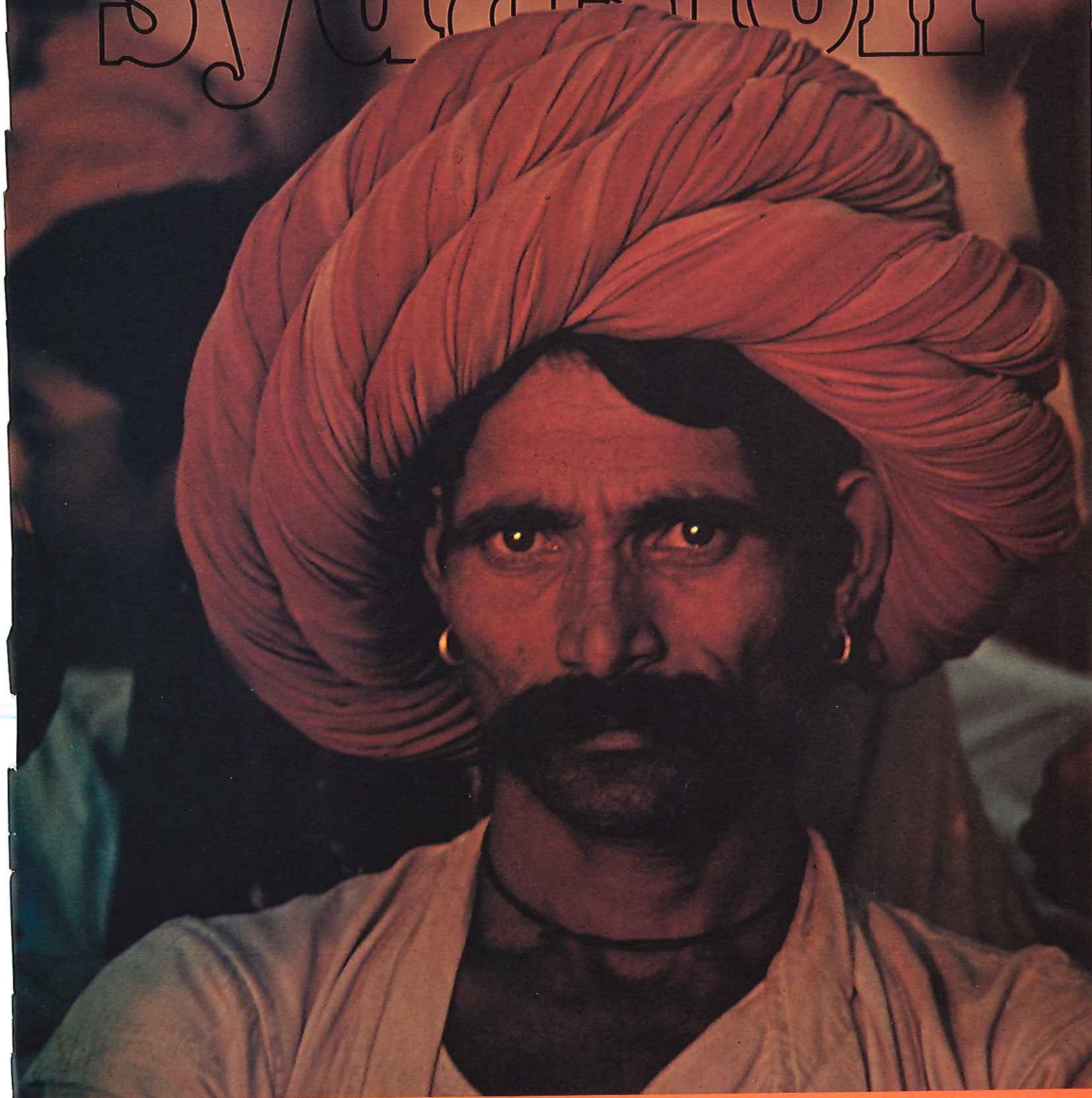

nr 3 1987 20 kr

politisk och kulturell tidskrift

sydasien

INDIEN-SPECIAL 68 SIDOR

DANSKA STORMAKTSDRÖMMAR

YOGA I RYMDEN MUSIK FORNTIDA NÄSBYTE

LEOPARD-JAGT LITTERATUR KONST

Chutney-expressen

tycker några att vi ska döpa om vår tidskrift till. Låt vara hur som helst med det - detta specialnummer har många likheter med en vällagad chutney. Vi har blandat gamla artiklar från vår tio-åriga produktion med pinfärska. Det söta ställs mot det starka, halsbrännande: här finns artiklar med doft av ingefära och kanel, andra med hetta av chili, återigen andra färgstarka som gurkmeja. En god chutney är som ett stycke indien på burk - den stimulerar alla ens sinnen. Så hoppas vi att detta nummer av SYDASIEN ska verka på er läsare.

syd asien

politisk och
kulturell
tidskrift

3/87

INNEHÅLL

Helig Ko - Johan Tell.....	3
Musik, den omöjliga blandningens mötesplats - Jonas Sjöström.....	4
Det söndervittrande Tranquebar - Sören Sommelius.....	6
Zigenare bar hit indiska ord - Kalle Kjellman.....	10
Koloniala låneord - Kalle Kjellman.....	13
Grön revolution, bara för de rika - Björn Kumm.....	14
R. K. Narayan skriver om indiens Wadköping - Göran Frankel.....	18
Anteckningar om resandet - Tomas Löfström.....	22
Chandigarh, den misslyckade frihetssymbolen - Geza Nagy.....	24
Trädskramarna - Birgitta Göranson & Ivo Iliste.....	28
Två kvinnliga indiska konstnärer - Kristian Romare.....	31
Om konsten att bli hundra år och få en ny näsa - Thomas Arvidsson.....	36
Vardagsrealism och starka tjejer, om barn- och ungdomslitteratur Elisabeth Arvidsson.....	40
Mahatma Gandhi: "Icke-våld inget för fega" - Staffan Lindberg & Johan Tell.....	44
Det indiska rymdprogrammet. Materiell standard eller militär styrka? - Thomas Arvidsson.....	48
Brudgum till salu - Torvald Olsson.....	51
Svenska indienskildringar. "Inga äkta känslor - blott känslösvall och magi Margareta Pettersson.....	54
En politisk filmare, intervju med Mrinal Sen - Sören Sommelius.....	58
Leopard-jagt i Ostindien.....	60
Vad har hinduismen med svensk midsommar att göra? - Staffan Lindberg.....	61
Traktorer välsignas - Staffan Lindberg.....	63
Möte med en entusiast - Lasse Berg.....	67

Tjej, ding och korrar är några exempel på ord som härstammar från Indien och som kommit till oss via zigenarna.....sid 10

I svenska barn- och ungdomsböcker som utspelas i Sydasien, möter vi ofta starka och självständiga tjejer.....sid 40

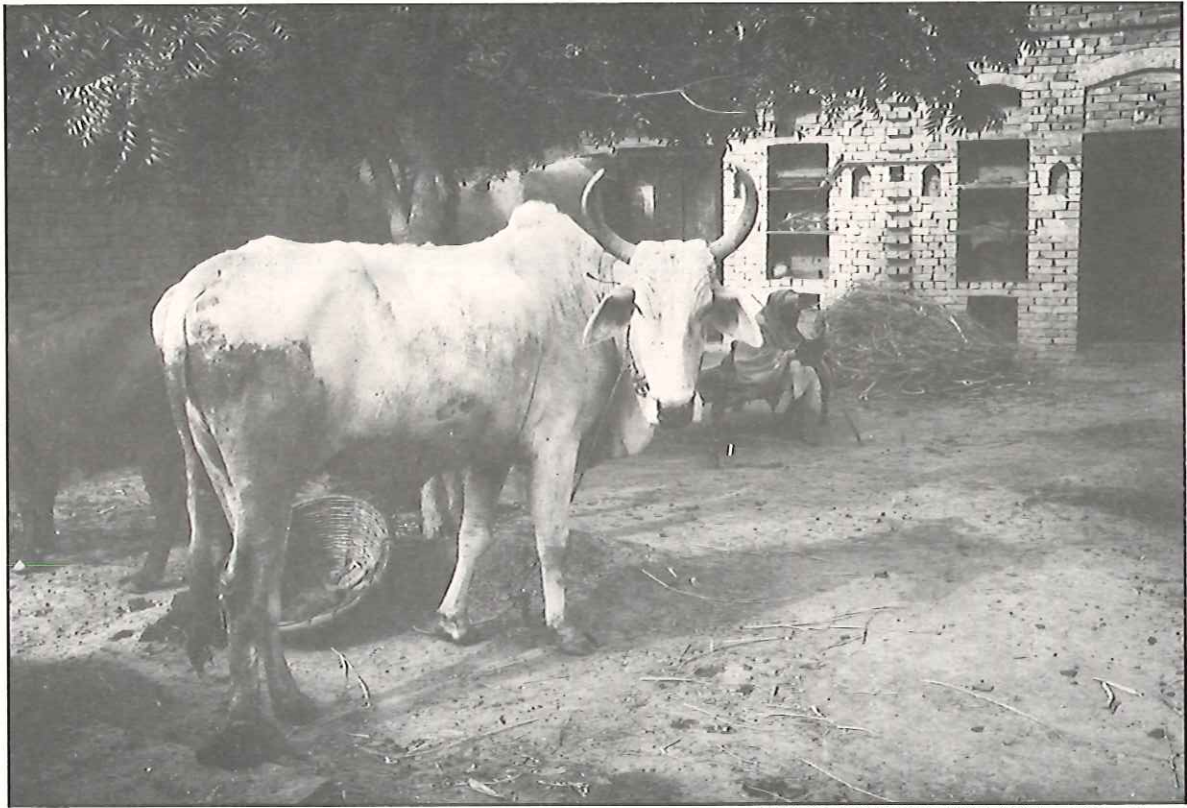
Dyrkan av en fruktbarhetsgud eller gudinna förekommer såväl i Indien som i Sverige. En blomsterprydd mäsingsknuka symboliserar det samma som en lövad majstång.....sid 61

Besöksadress: Råbygatan 5B (Lars Eklund) Telefon 046-13 35 68 Teknisk redaktör: Lars Eklund Ansvarig utgivare: Thomas Bibin Tryck: Grafiska huset, Luleå 1987 Fotosättning: Norddistribution, A.R. Register: PROGEK, Göteborg ISSN: 0280-0463 Redaktion för detta nummer: Lars Andreasson, Thomas Arvidsson, Göran Frankel, Eva Johansson, Staffan Lindberg, Sören Sommelius, Johan Tell (red. sekr.).

Nästa nummer görs i Göteborg och utkommer i december. Artiklar och debattlägg m.m. är välkomna. Manusstopp: 20 oktober 1987 (Adress se ovan) Prenumeration: för privatpersoner: 60 kr för fyra nummer (ett år), övriga betalar 75 kr. Vi är tacksamma för stödprenumerationer à 100 kr. Lösnummerpris 15 kr. Postglo: 79 54 96-9 SYDASIEN.

Kontaktpersoner för Sydasienkommittéerna: Stockholm Gerhard Rikken, Ringvägen 9A, 117 26 STOCKHOLM, 08-68 43 71 Göteborg: Thomas Bibin, V Bodarnevägen 3102, 441 60 Alingsås, 0322-511 77 Skåne: Göran Djurfeldt, Kullavägen 3, 232 02 Åkarp, 040-46 08 96 Danmark Birgitte Sörensen, Vermlandsgade 78, 3tv, DK-2300, Köbenhavn S, 00945-195 14 36.

Sydasienkommittéernas plattform: Sydasienkommittéerna i Sverige har som mål att sprida information om situationen i Sydasien och att stödja de krafter som bekämpar imperialismen, det politiska förtrycket och underutvecklingen i området. Kommittéerna är fristående från politiska partier och grupperingar i Sydasien och i Sverige.

CHARLOTTE THEGE / SIDAs bildarkiv

~~Helig~~ Ko

När min morfar var i Indien 1937 skrev han en reseskildring om sina upplevelser. Om de indiska korna står det bl. a. så här:

”Ty i Indien dyrkas kon som helig. Hon är moder till allt levande. En gång hade kon 20 ben, men hon har mistat de 16 på grund av människornas synd. Man älskar kon såsom en moder. Mången from hindu bäres i dödsstunden ut till henne, griper tag om svansen och ropar *O, moder för mig över dödsfloden.*”

När mohammedaner och hinduer i våra dagar drabba ihop och slåss och kanske tiotal personer dödas, är det ofta den orsaken, att de senare sett de förra slakta och äta upp en ko.

I själva verket stå vi inför ett nationalekonomiskt spørsmål av stor betydelse för hela Indien. En undersökning häromåret gav vid handen, att det finns femton miljoner alldeles värdelösa kor! Det betyder att mer än hälften av alla Indiens kor äro till ingen nytta och blott driva omkring, tills de självdö, vilket måste betyda en stor förlust för hela folket. Men på denna punkt äro religionens band ännu oerhört starka.”

Så tänkte man för femtio år sedan. Då begrep man inte att varje indisk ko var nyttig, att varje ko har sin ägare och att de inte driver omkring vind för våg, bara för att de inte alltid står i en ladugård.

Min morfar hade nog inte varit uppe såpass tidigt att han sett hur städernas kor vallades runt från hus till hus som varnrande mejerier. Han hade nog inte heller insett att kon ofta äter skräp och avfall och producerar mjölk och att spillningen används till gödsel och som ersättning för dyr brännved till spisarna.

Hade min morfar dessutom läst på statistiken lite mer noggrant hade han funnit att det går två oxar på en ko - vilket med nödvändighet innebär att man slaktar sina ”heliga” djur. Att ha dubbelt så många oxar som kor beror på att ett litet jordbruk oftast behöver två dragdjur och en ko för mjölk och för att kunna sköta reproduceringen.

Visst stämmer det att indierna är rädd om sina djur, att han inte slaktar dem i onödan. Men det är inte konstigare än att en svensk bonde inte gärna säljer sin traktor när han får det knapert, trak-

torn är ju nödvändig för att han ska kunna hjälpa upp sin ekonomi nästkommande år.

Det är människor av lågkast som sköter slakten av kor. De är också de lågkastiga som bereder hudarna. Givetvis går inte köttet till spillo - alla indier är inte vegetarianer. Dessa lågkastiga kan jämföras med våra ”hästrackare”, som i gångna tider levde på att slakta hästar. Ingen svensk bonde med självaktning utförde denna selsättning.

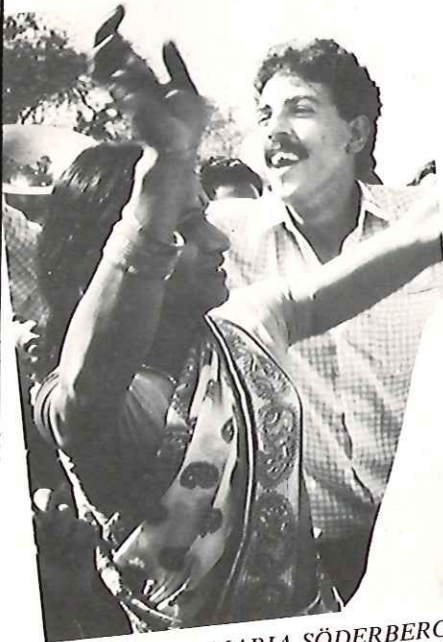
Idag tänker man inte som min morfar gjorde. Fördomar försvinner - förhoppningsvis. Men det skulle vara kul att veta vad mina barnbarn en gång i tiden kommer att göra sig lustiga över när de läser vad jag skrivit.

Kanske är det så att fördomarna bara skiftar. Vi byter gamla mot nya - för handen på hjärtat, världen är alldeles för komplicerad, för att vi inte ska skapa oss enkla fördomar, förklaringar att känna oss trygga bakom. Som om vi behärskade något stort.

Johan Tell

Den omöjliga blandningens mötesplats

MUSIK

MARIA SÖDERBERG

Det var i slutet av juni 1973. Det var mitt i dagen. Regnet hade öst ner med mekanisk kraft i flera timmar. Jag var i Amritsar och det var min första natt i Indien. Jag hade kommit med buss från Kabul och utmattad av resan, värmen och dysenterin, somnat så fort jag lagt mig på sängen. Nu vaknade jag i kolmörkret med torr strupe. Elen var ur funktion och jag tyckte att det knastrade obehagligt under sandalerna när jag trevade mig ut ur rummet. Regnet piskade gatan utanför. Jag förstod att det knastrande ljudet under mina fötter kom från allehanda krossade små krabater som sökt skydd undan rännilarna. Jag slog eld på en tändsticka och studerade en samling skalbaggar, kackelackor, geckoödlor och möss som förskräckt tassade runt på golvet.

Gatan utanför var sönderpiskad av regnet. En enda lampa fladdrade tveksamt ett femtiotal meter bort. Jag började halvspringa mot den flackande ljusgloben och stod snart genomvåt vid öppningen till ett provisoriskt tehus inrymt under en pressning intill en husvägg. Ett par män satt insvepta i filtera och sörplade hett te på de utställda repsängarna. Ytterligare en gaslykta var placerad inne i grottan och kastade ett starkt vitt sken mot den skäggige innehavarens väderbitna ansikte, där han satt och rörde i sina sotiga kärl.

På mannens högra sida, uppsatt på en liten piedestal, stod ett kromglänsande kas-

settdäck och en högtalare ur vilken de underligaste toner och rytmer trängde fram på en volym som för länge sedan nött ut högtalarens känslighet. Det var ett överdådigt skrän som översköldde mig. Jag hade aldrig hört något liknande i hela mitt liv. Med en välkommen tekopp i händerna sjönk jag ner på en av repsängarna och lät mig föras in i en värld av hetsiga rytmer, invecklade arrangemang, hjärtskärande flickröster, överdrivet manliga basar, förvridna steelguitar toner, övergivet gnyende musett-dragspel, elgitarrer som påminde om spagettiwesterns slutscener, plötsliga attacker på tablas och andra slagverk som ekade av

Österland och traditioner, gospelinspirerad körsång och så de där arabiskt klingande stråkarna som gav ett gudomligt gung åt hela anrättningen.

Det var en genialisk hybridmusik och samtidigt helt odräglig. Den väckte min förundran, nyfikenhet och entusiasm samtidigt som jag snabbt insåg att den riskerade att förlora sina kvalitéer om man tvingades umgås för flitigt med den.

Sedan den natten har den indiska filmmusiken varit oersättligt förbunden med min upplevelse av Indien. Och för varje gång jag återvänt har jag blivit mer och

mer övertygad om att filmerna och filmmusiken är det medium där det indiska kulturarvet tydligast lever vidare, utvecklas med sina traditioner och sin publik och tillåts experimentera och söka nya vägar.

I ett samhälle där kärnkraft och oxkärror lever sida vid sida men där kultur och religion är så strikt formaliserad och stelt traditionstyngd, måste det finnas andningshål där allt det nya kan absorberas, stöpas om, skärskådas, förlöjligas, utvecklas och anpassas. Den indiska filmen och filmmusiken har länge varit denna mötespunkt. Här möts gammalt och nytt, land och stad, öst och väst, religiöst och världsligt. I filmen är mötet både möjligt och nödvändigt.

I filmen och filmmusiken blandas sk masskultur och finkultur hämmingslöst. Ibland blir resultatet svårsmält för att inte säga avskyvärt, men allt som oftast blir det en rätt underhållande blandning, där man vågar driva med traditioner och ritualer. Filmen och musiken vågar profanera, vågar vara realistisk på ett sätt som gör den unik. Och publiken njuter oförställt timme efter timme, och när de verkligen upprörande scenerna visas utbryter busvisslande och uppförande mummel som mer än väl understryker hur skönt man tycker det är när känslor, temperament och åsikter får härja fritt.

Att Indien är världens största filmland, både sett i antal produktioner och i publikintresse mätt, beror inte bara på en kommersialiserad filmstjärnekult, smart marknadsföring, avsaknad av TV och folklig prispolitik. Nej, snarare är dessa biprodukter av det ojämförbart stora behovet av profanering, förvärldsligande och traditionsfrigörelse som finns hos den indiska publiken och den indiska filmindustrins kreativa intelligens.

I musiken tolkas denna metamorfos och dessa möten. Här finns ingen snäv regelbok för vilka känslor som får tolkas eller hur detta ska ske och vilka medel som är tillåtna. I musiken indieniserar dessutom det alltid närvarande Västerlandet och dess påfund. I den indiska filmmusiken får hela världen plats. Munspel från Texas och turkiska flöjter trivs utmärkt i arabiskinspiread slowfox. Karakteristiska uttrycksformer, instrumenteringar eller rytmer plockas in och stöps om allt efter behov. I musiken är allt möjligt. Filmmusiken är som den strikte asketen som plötsligt tillåter sig all världens njutningar och fräckheter.

Bombays musikstudios står vidöppna för intryck från omvärlden, liksom publikens hjärtan och sinnen verkar göra det. Men samtidigt finns en självklar integritet och självcensur. Allt måste omvandlas så att det harmoniserar med vad som trots allt är möjligt i dagens Indien. Här begränsas bilden och ordet snabbt men i musiken finns inga hämningar och kanske just därför tar man ut svängarna så ordentligt. Med musik säger man fula ord, med musik skändar man och ger uttryck för sin hatiska vrede.

Tillspetsat kan man säga att det är den indiska filmen som håller nationen samman. Framför den vita duken och de stora högtalarna är allas drömmar och hopp lika värda. Här kan man samlas oavsett religion, språk, parti, kast, etnisk bakgrund eller ekonomisk ställning. Filmen binder samman subkontinenten på ett odefinierbart, nästan mystiskt sätt. Och utan film — kaos?

Ide flesta västerländska intellektuella ögon är filmen och musiken opium för

STIG T. KARLSSON

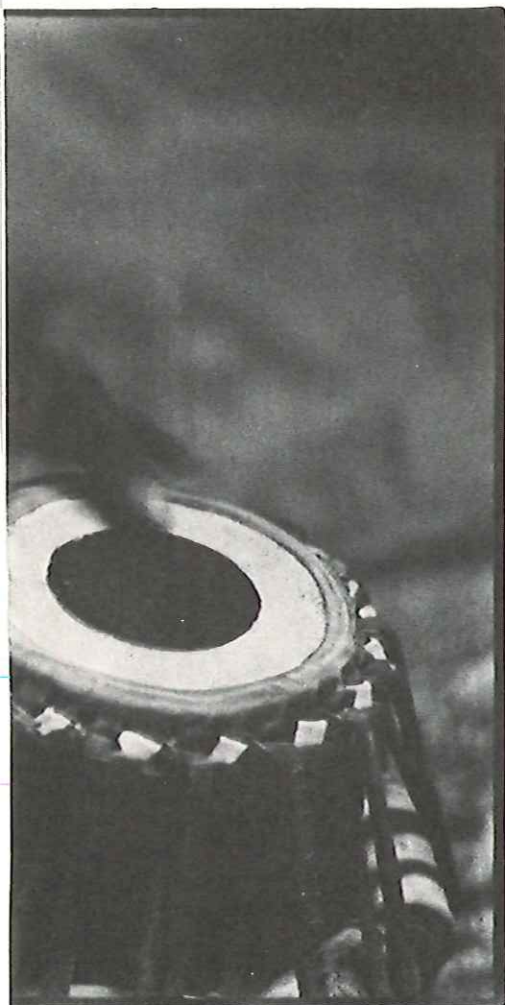
folket i klassisk bemärkelse. Och visst är mycket som visas upp glättig Hollywoodkuliss. Men hindrar det någon revolution eller gör folk passiva? Den typen av resone-mang håller inte ens på betryggande avstånd.

Det är i ärlighetens namn i filmen och musiken som man värnar om kärlekens kraft och möjligheter — i ett samhälle där hemgift och kast och religion avgör äkten-skapet. I filmen bjuds solskenshistorier om hur fattiglappar blir välmående bönder och fattiga studenter blir fina läkare och advokater — i ett samhälle där de härskande ihärdigt slåss för att reservera de akademiska meriterna och välbetalda jobben åt sina egna. Här hyllas faktiskt ärlighet och generositet i ett samhälle där korruptionen och maktmissbruket är institutionaliserat. Må vara på ett romantiskt sätt.

Likväl handlar det om en realism som har mer gemensamt med Dickens och Balzac än med det moderna underhållnings-väld och substitutsnyft som vi själva fyller våra TV-apparater med i väst. Indisk film är inte sällan en progressiv och folklig drömfabrik som tror på förändring.

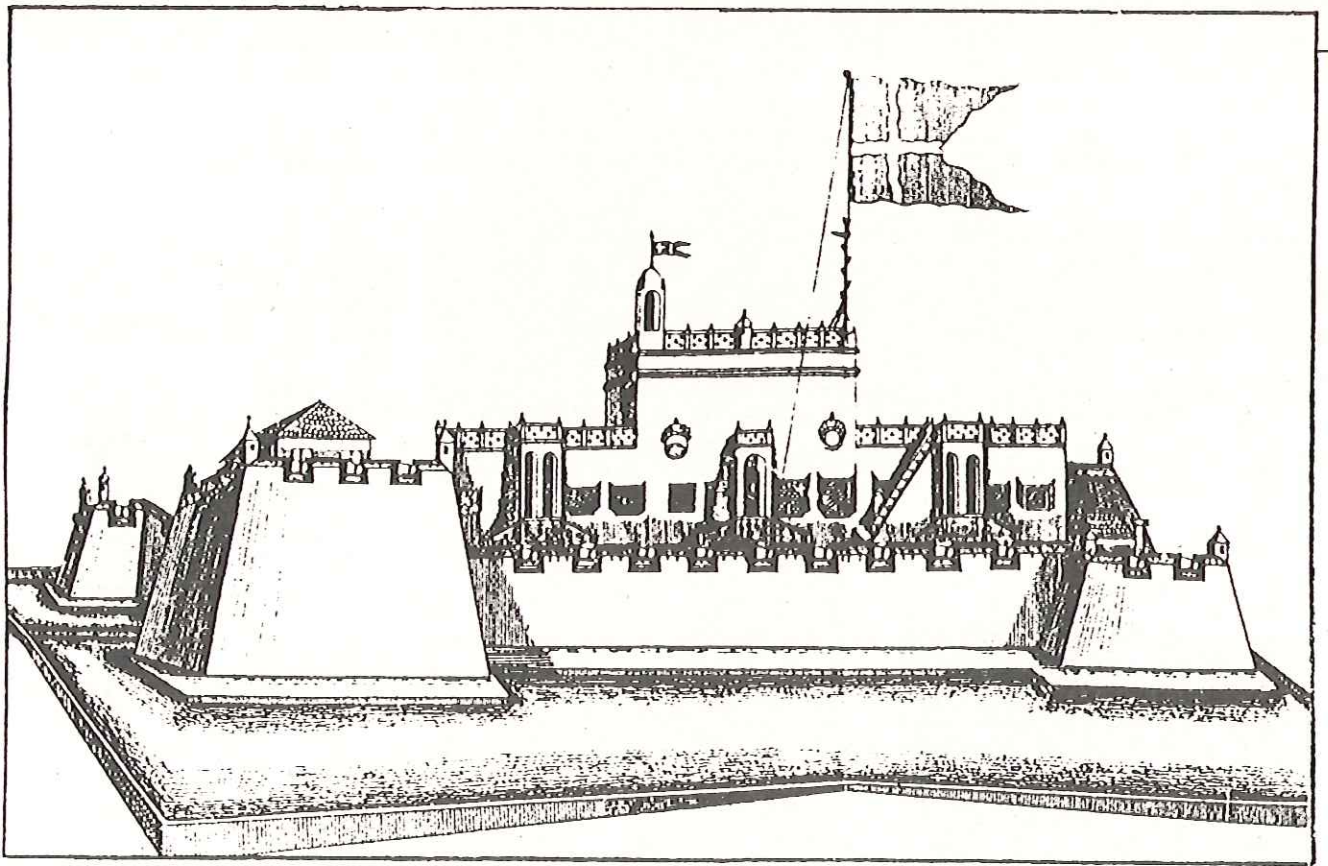
Filmmusiken som fyller den indiska vardagen är en ständig påminnelse om dessa budskap. Det är som om musiken fanns där just av den anledningen — att hela tiden ge impulser, tilltro och inspiration att fortsätta fram mot ett nytt samhälle, mot nödvändig förändring. Här har musiken ännu inte blivit något man serverar på fina stereon när man ska koppla av — här är musiken en piska, en morot, ett ljus vid horisonten eller åtminstone en röst som orkar sjunga varje dag.

Jonas Sjöström

MICKE BERG/Mira

Här har den klassiska dansen och folk-dansen mötts och en ny danskultur fötts. Den klassiska yrkesskickligheten och den folkliga livfullheten har förenats till en ny helhet. På samma sätt har musiken frigjort sig från gamla konventioner och man dansar nu till en musik som blandar alla genrer och stilar som tänkas kan. Det strikt formaliserade skådespelet har plockats ut ur palatsen och blandats med marknads-gycklarna och de kringresande komedian-terna. Den symboltyngda poesin har blandats med positivhalarens hjärta-smärta och den försmädda eller trånande kärlekens mer vardagliga känslouttryck.

Teckning av Dansborg, det danska fortet i Tranquebar, hemsänd av den danska missionen omkring 1730

Brustna danska stormaktsdrömmar: **Det söndervittrande Tranquebar**

Tranquebar i dag: igensandade gator, en sömrig tropisk håla. Fukten äter sig in i de gulmålade husen. De breda klassiska pelarna utanför verandorna står som vittrande monument från det som utspelat sig just här. En varm vind sveper in från den Bengaliska viken. Fiskarna lägger i gryningen ut stora hästskoformade nät, som långsamt halas in mot stranden. Ännu vid midnatt arbetar deras hustrur med att preparera och distribuera den stora fångsten.

En gång var Tranquebar, en bit söder om Madras på den indiska sydostkusten, dansk koloni, en plats för skandinaviska stormaktsdrömmar. Men det var länge sen nu, mycket länge sen.

På stranden springer småpojkar och säljer danska mynt, präglade under kolonialtiden och graverade C 7, Christian VII. Där

plirar det sällsamma, sakta söndervittrande fortet, Dansborg mot havet, intill den stora öppna sandiga plats som var Paradplatsen. Här är huset som den siste kommandanten Peder Hansen bodde i. Bredvid den danska kyrkogården ligger den storståtliga danska kyrkan med kungligt monogram.

Den skandinaviska imperialismen

Jag ser kvinnorna komma bärande på vattenkrus eller med kvistar på huvudet, liksom överallt annars i Indien, och tänker på hur Tranquebar knyter samman min egen historia, den skandinaviska, med kolonialismen och med alla övergrepp i imperialismens namn.

En liknande känsla har jag haft på en gummiplantage i delstaten Kerala. Staden

jag kommer från, Helsingborg, fick sitt industriella uppsving genom en gummifabrik, Tre Horn. Det var den klassiska historien; råvaror från tredje världen, industriell uppbyggnad och ekonomisk utveckling i Europa.

Ännu i dag står centralstationen i Helsingborg som pricken över i:et på paradgatan, Trädgårdsgatan. Dess hus byggdes under den tiden, under gummits och järnvägens glansdagar. Min farfar bodde i ett av dem. Min pappa föddes där.

Gummifabriken gav rejäl vinst. Dess ägare Henry Dunker blev mångmiljonär och testamenterade stora belopp till staden. Avkastningen har finansierat både Helsingborgs konserthus och stadens relativt nybyggda teater. Helsingborgs kultur vilar på en bädd av gummi. När jag ser en pjäs på teatern är det tredje världens folk som fi-

nansierar föreställningen lika mycket som de svenska skattebetalarna.

Ingen lever utanför historien. Också min existens har sina rötter i kolonialismen, i Europas utplundring av länderna i Asien och Afrika.

”Negrer talade danska”

Den danske amiralen Ove Giedde anlände med en eskader 1620 till den indiska Koromandelkusten. Efter förhandlingar med en indisk furste fick Giedde vissa handelsrättigheter (fursten ville bryta portugisernas monopol, skapa konkurrens och driva upp priserna) och rätten att bygga en fästning.

Trettio år senare besöker en svensk, Nils Matson Kiöping, staden och skriver hem:

— Staden är inthet bewänt, Utan sielswa Slottet War så fast att thet stoth inthet till att öfwerwinna aff någon Hednisk Potentat.

Samme svensk upptäckte till sin stora förvåning att:

...ther woro Negers, som talade ferdigt Danske.

När jag själv 335 år senare kommer till Tranquebar är det heller inte mycket bevänt med staden. Historien har nosat på den här platsen — men valt ut andra för sina mera spektakulära dramer, Calcutta, Bombay... Tranquebar är tidens buskteater, det som inte blev, en kedja av negationer, krossade drömmar, förlorade minnen, illusioner som förblev orimliga fantasier.

Som mest bodde här 250 danskar, soldaterna inräknade. Allt de lämnat efter sig är byggnadernas tropiska förfall, några namn på kyrkogården och på sin höjd en finstilt fotnot i danska historieböcker.

Ny Danmark på Nikobarerna

Danskarna försökte också erövra Nikobaröarna, som besattes av två skepps besättningar 1755 och döptes om till Frederiksöerne i kolonin Ny Danmark.

Lokalbefolkningen bjöds på danskt brännvin när kolonin med pompa förklarades upprättad. Man fick lära sig att säga några ord på danska:

— På vor konges sundhed.

Slavar i Tranquebar.
Ostindische Berichte 1735

Två år senare fanns endast 37 av de 146 utsända danskarna i livet. Disciplinen var

Dansborg idag - ett söndervittrande monument över dansk kolonialism, ett tomt spökslott.

Alla foton: SÖREN SOMMELIUS

helt i upplösning, provianten slut. De sista överlevande danskarna flydde från öarna.

Danskarna och deras slavar

I Tranquebar blev det danska äventyret mera långvarigt. Staden upprättades av militärer och av köpmän från Ostindisk Kompagni. När detta gick i konkurs uppstod Asiatisk Kompagni 1732 och kunde ytterligare utvidga den bolagsstyrda kolonin. Bolaget ägdes av "högre excellenser och ämbetsmän". Också kungahuset hade aktier.

På andra håll i världen deltog danskarna livligt i slavhandeln. På de danska skeppen dog 20 % av slaverna under överfarten från Afrika till Västindien. Ett köpenhamnskt bolag, "Slave-Handels Societet", hade till sin konkurs 1775 en tid monopol på slavhandeln, där det största problemet — liksom då det gäller oljan i dag — var snabbt skiftande priser.

Handeln som gick över Tranquebar var till en början främst kryddor, senare bomullstyger och mera sällan slavar. Dock höll sig varje danskt hushåll med självaktning med en eller flera slavar.

När jag står utanför den danska kyrkan i Tranquebar, Ny Jerusalemskirken, domineras dess torn av ett väldigt kungligt monogram. Först långt efteråt får jag reda på att monogrammets storlek hänger samman med synen på slaveriet.

Länge var danskarna i Tranquebar militärer eller köpmän. Men i början av 1700-talet upprättade Frederik IV de kungliga danska missionen på platsen, med två energiska tyska pietister från Halle som första missionärer, Bartholomeus Ziegenbalg och Heinrich Plütschau. Det var den första protestantiska missionen i Indien. Med hjälp av frikostiga risportioner åt behövande — främst oberörbara och slavar — lyckades man snart få fullt hus i kyrkan på predikningarna.

Den militäre guvernören ogillade att missionärerna förklarade sig endast lyda den danske kungen. Han menade också att tyskarna uppviglade slaverna. Missionärerna i sin tur såg sig som heliga apostlar som kämpade mot den onde kung Herodes och kritiserade slavhandeln, som också här utgjorde en lönsam inkomstpост för Ostindiska Kompaniet.

När missionärerna byggde kyrkan 1718 gällde det för dem att framstå som de mest kungatrogna och de danskaste av de båda fraktionerna, därav det kungliga monogrammets storlek.

Små grodorna i Tranquebar

Eftersom Tranquebar inte var lönsamt nog övertog danska staten redan 1777 kolonin från Asiatisk Kompagni. Men stadens tillbakagång fortsatte. Efter hundra år gav missionen upp — men ännu i dag är sex procent av folket i Tranquebar protestan-

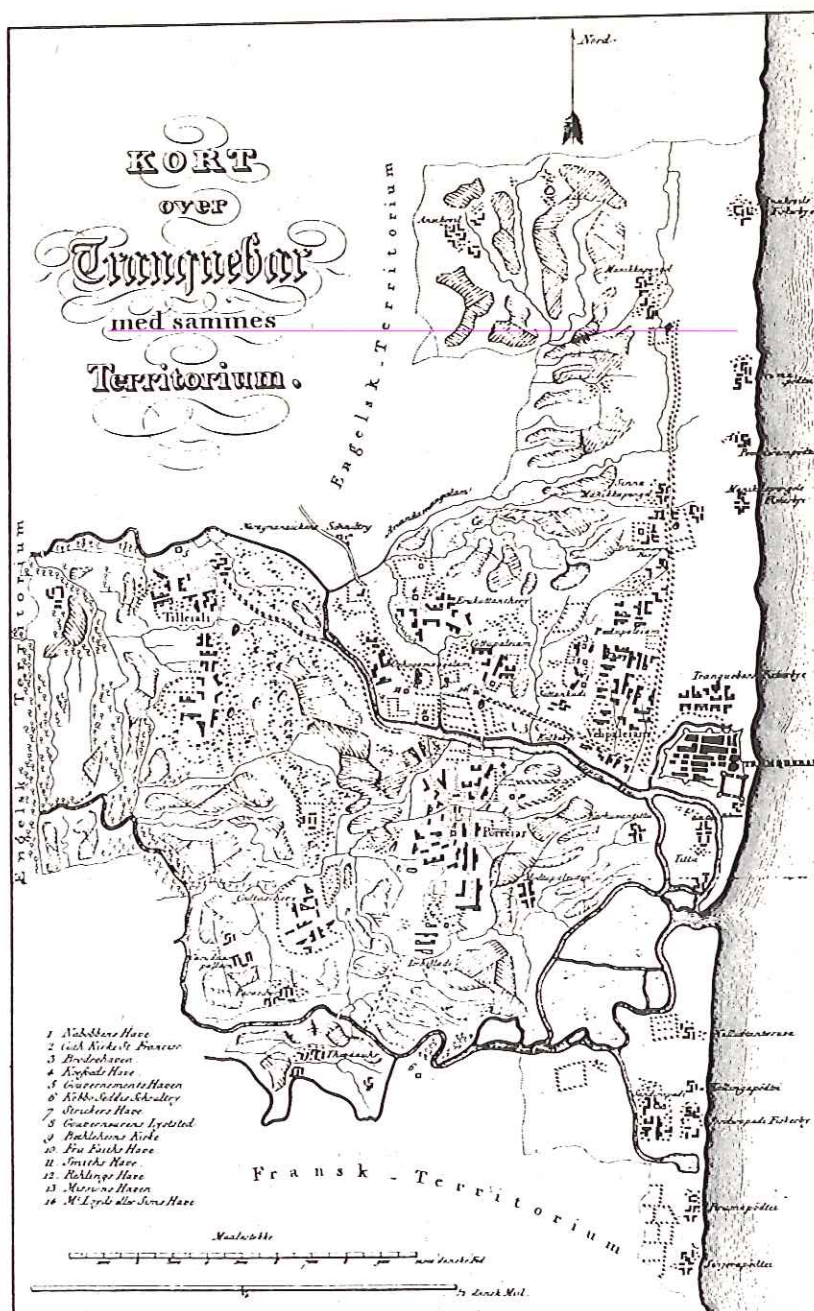
ter. Och strax före år 1800 lade Asiatisk Kompagni ner sin handel i staden. Tranquebar blev för danskarna en handelsstation som varje år gick med växande underskott. 1845 sålde danskarna staden till engelsmännen, för 1,1 miljon riksdaler. 225 års danskt välde hade kommit till sin slutpunkt. Ingen lär ha fällt några tårar. Allt hade varit onödigt.

Det finns inget hotell i Tranquebar. Därför bor jag i det gamla Missionshuset vid Kongens gade, byggt i början av 1700-talet av de första missionärerna, för medel insamlade i Danmark och i Tyskland. Det är dock inte Bartholomeus Ziegenbalg som kommer ut på verandan och tar emot utan en tysk kvinna, Mrs Johnson, klädd i sari. Hennes man, en indisk präst, är på långväga resa till Jerusalem.

Jag har kommit till Tranquebar med en grupp svenska journalister och biståndsarbetare. Vi reser runt i Tamil Nadu för att studera det svenska byskogsprojektet. För oss är Tranquebar en kuriositet, en mellandag i det historiska intressets namn. Det är hett, en förtrollad kväll. Vi sover på missionshusets tak under en gnistrande stjärnhimmel, trots Mrs Johnsons varningar för skorpioner. Under gryningstimmarna blir det nästan kyligt. Jag vaknar blöt av stora dagdroppar.

Då ligger redan en hel flotta av fiskebåtar ute på havet. Många är katamaraner.

De danska koloniserarna led svårt av klimatet. För att kunna tillgodogöra sig havsbrisen byggde de sina hus med takterrasser. Jag kan se dem sitta där i kvällningen. De svär danska eder när de talar om

Karta över Tranquebar 1810, gjord av engelska kartografer. De streckade områdena markerar risfält.

vädret, om hettan, om hemlängtan. De är lika nedlåtande mot indierna som engelsmännen. Vilka är deras innersta drömmar? Vad har drivit dem så här långt från hemlandet?

Men just här på missionshusets takterass sitter också Bartholomeus och Heinrich och ondgör sig över danskarnas inhumana accepterande av slaveriet. Är de äventyrare eller religiösa trosivrare, tror de sig kunna göra protestanter av de hinduiska hedningarna?

Jag strövar runt i den sömniga staden och betraktar länge huset där Tranquebars siste guvernör Peder Hansen bodde. Han vantrivdes fruktansvärt och vräkte ut all sin bitterhet över den indiska befolkningen. I brev hem skrev han:

— Just i dag är det femton månader sedan jag lämnade Danmark och minst femton miljoner gånger har jag under tiden önskat mig tillbaka igen.

— Malabarerna ... är en äcklig och motbjudande nation.

På kvällen har våra indiska värdar ordnat med fest för den svenska gruppen. Det är barn som dansar och sjunger. När det förväntas något slags motprestation från vår sida dansar och sjunger vi små grodorna, ur våra barndomshjärtans djup. Little frogs gör succé i Tranquebar. Vi får översätta texten till engelska och instruera de engelsktalande lärarna i alla dansens rörelser.

Danska Ny Jerusalem-kyrkan. Det stora kungamonogrammet är en följd av en strid för och mot slaveriet mellan missionärerna och guvernören.

Jag ser oss ur indiernas ögon. Det handlar inte om att vi kommer från ett land befryndat med de forna förtryckande danskarna, utan om att vi påminner dem om en förfluten tid, då Tranquebar ändå var en utvald plats, även om drömmarna var brutala, profiten uteblev och allt till slut blev ingenting.

Vinden och de vita myrorna

Vi sitter den kvällen många människor på den långsmala altanen framför fästningen Dansborg. Det är en sextio meter lång byggnad, ett monument över en dansk nationalism som ville sträcka sina tentakler över världen, men som försträckt sig. Vågorna från oceanen rullar rytmiskt mot stranden och skapar ett eko i fortet, som nu är ett tomt och outnyttjat spökslott. Kor och getter betar i omgivningarna. Den tropiska växtligheten gnager sig obevekligt genom murarna.

1801 besatte engelsmännen Tranquebar. Fästningens skick var redan då så dåligt att allt motstånd hade varit lönlöst. Kanonerna var helt sönderrostade. Om danskarna hade försökt avfyra dem skulle det ha varit med fara bara för sina egna liv.

1890 besökte en dansk missionär Tranquebar, 45 år efter den danska tiden. Han träffade en äldre dansk dam som blivit kvar och skrev om mötet:

— Den gamla damen kom in, övermåttan älskvärd. Kunde hon danska? Jo, när hon läste språket, att tala danska hade hon glömt. Hennes ena väninna hade rest till bergen, den andra låg sjuk. Hon själv satte sig alltid vid fyratiden på verandan och såg ut över det stora torget bort mot guvernörens stora byggnad. Där hade allt det funnits som bestämt hennes liv. Nu återstod endast pelarna och några rum. Vinden susade genom de tomma hallarna och vita myror klättrade där en gång den danska flaggan hade vajtat.

Så blir liv till historia, drömmar till sand och allt som återstår är de nedtecknade minnesbilderna, de söndervittrade husen och de vita myrorna.

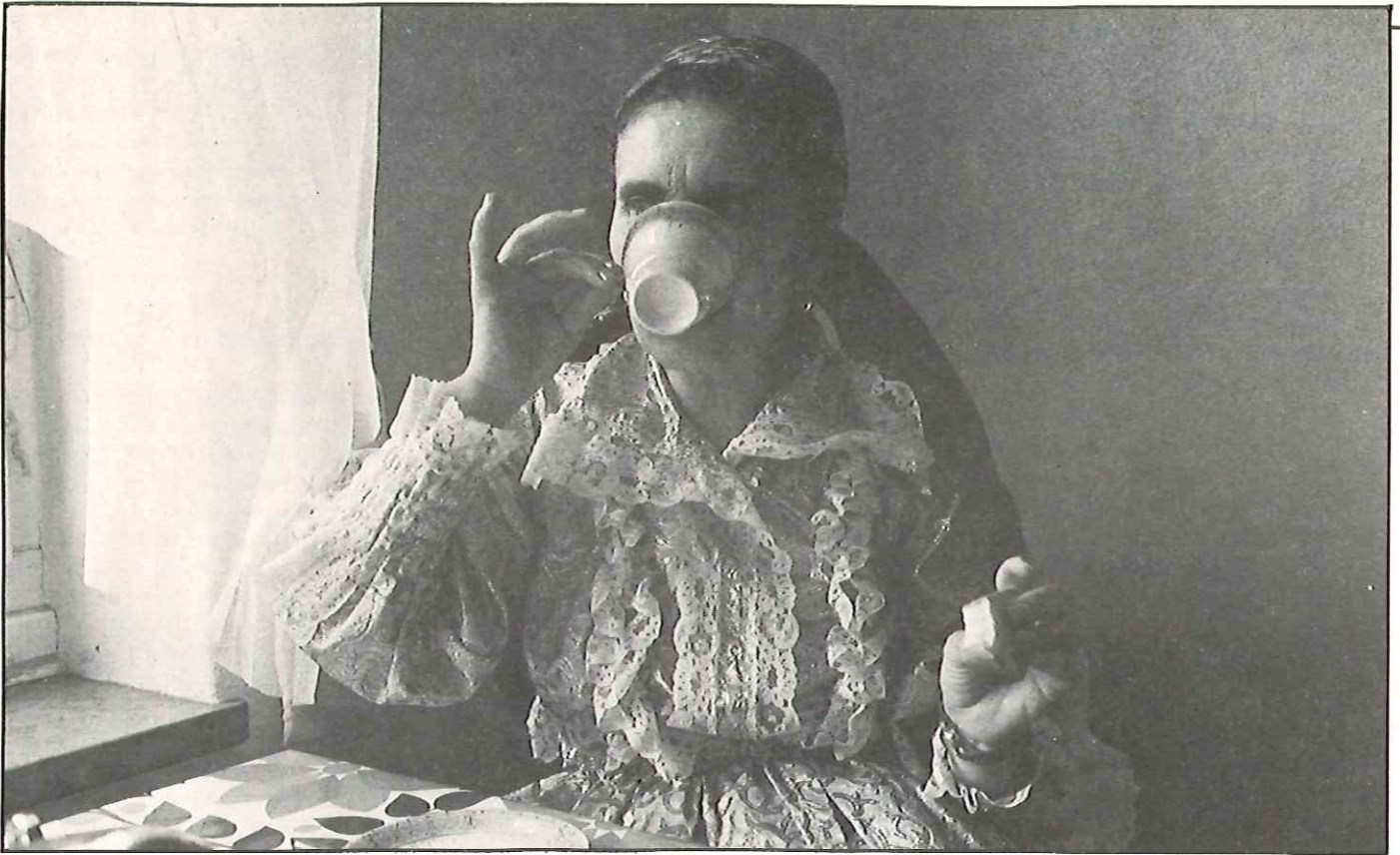
På samma sätt är det med varje människas existens. Kanske är det därför Tranquebar är så oemotståndligt lockande för min fantasi, som en konkret bild av både historiens och människolivets förgänglighet, av åren som rinner undan, med tropiskt anfrätta murar som symboler för alla förlorade drömmar.

Sören Sommelius

* * *

Källa: Selskabet for Arkitekturhistorie i Köpenhamn har 1987 gett ut *Architectura 9*, Arkitekturhistorisk Årsskrift, som en bred dokumentation både av Tranquebars politiska, sociala och arkitektoniska historia.

Mitt eget besök i Tranquebar var våren 1984.

BJÖRN MYRMAN I BILDHUSET

Zigenare bar hit indiska ord

lattjo

tjej

ding

kirrar

I svenska språket finns en del låneord från Indien. Vissa av dem har förts hit av zigenare och har därmed en alldeles egen historia. Bland de orden, som alla är av slangkaraktär, är tjej paradexemplet, men där finns också bassning, kurras, lattjo, kirra och många till.

Hur många indiska låneord vi har fått från zigenarna går inte att säga. Det beror på hur slängd i slang man är och var i Sverige man bor. Kanske är de mest använda i Stockholmstrakten. Man kan ändå förvånas över att de zigeniska låneorden är så pass många. Det förefaller som om det svenska språket lånat fler ord från zigenarna än från finskan, och det är möjligen så att det inte i något jämförbart språk finns så många zigeniska låneord som just i svenskan.

Zigenarnas ursprung och vandringvägar var länge höljda i dunkel. Zigenarna själva

sa sig komma från Egypten eller från "Lilla Egypten" som kanske låg i Grekland (därav den engelska benämningen gipsy). Det var språkforskningen som lyckades skapa en viss klarhet om zigenarnas ursprung. Vem som var först är svårt att säga. Kanske var det Stefan Valyi, en ungersk teologistudent som 1763 påvisade den stora likheten mellan zigenarnas språk och ett nordindiskt språk. Vem som än var först så dröjde det innan man insåg betydelsen av upptäckten, men numer är det allmänt accepterat att zigenarna en gång kom ifrån Indien. Deras språk heter *romanes* och är nära besläktat

med ett nordindiskt språk.

Enligt en del forskare levde zigenarna från början på Gangesslätten för att därifrån flytta till nordvästra Indien där de antas ha levt i flera hundra år. De sägs ha tillhört en låg kast av musiker och underhållare. I dagens Indien finns en sådan kast som heter "dom". Man har antagit att "dom" är detsamma som "rom", zigenarnas beteckning på sig själva, men allt är mycket osäkert.

Det finns inga säkra uppgifter om när och varför zigenarna lämnade Indien. Tidpunkten brukar ungefärligen anges till

1 000 efter Kristus och en gissning är att de tvingades iväg av krig eller naturkatastrofer. Med sig bar zigenarna sin indiska kultur och sitt indiska språk och de har genom århundradena visat en stor förmåga att i främmande länder bevara sin särart. Samtidigt har zigenarna tagit starka intryck av omgivningen och när det gäller språket har de lånat en mängd ord från många olika språk. Genom att studera de av zigenarna "på vägen" inlånade orden, av vilka några återfinns i svensk slang, har språkforskarna kunnat fastställa att zigenarna har vandrat genom och levt i det persiska, det armeniska och det grekiska språkområdet. Låneorden i romanes (zigenarspråket) visar inte bara den väg zigenarna har vandrat utan också grovt var de stannade länge, eftersom man kan anta att ju längre de stannade inom ett visst språkområde, desto fler ord lånade de.

Omkring år 1300 beräknas zigenarna ha nått Europa via Turkiet. Ett århundrade senare spred de sig över stora delar av Europa även om de alltid har haft sin tyngdpunkt i de sydöstra delarna. Förföljda har de varit överallt.

Zigenarna i Sverige

I Sverige och Nordeuropa kom zigenarna att kallas för tattare eftersom man inte kände till deras indiska ursprung utan satte dem i samband med de mongoliska stammar, tatarer, som härjat i Europa ett par århundraden tidigare.

Den första uppgiften om zigenare i Sverige är från Stockholms stads tänkeböcker den 29 september 1512. Där berättas att ett zigenarfölje kommit till Stockholm, inkvarterats hos Lasse Matsson och fått 20 mark av staden. Denna gästfrihet från myndigheternas sida varade inte länge. Redan tre år senare hade Stockholms stad gjort en helomvändning och gav uttryck för den inställning till zigenare som skulle råda bland svenska myndigheter i flera hundra år.

— Item samma tiid samtyktes, att thee taator (*zigenare*) ingelunde (*fick*) waro her paa stadzins (stadens) marcher (*marker*) her effter ffor theris skalkhets (*skurkaktighets*) skull och tyweri skuld.

Stockholms stads
tänkebok oktober 1515

Under de följande århundradena stiftades en rad lagar och förordningar mot zigenarna. De beskylldes för att vara på alla upptänkliga sätt usla människor som t ex av gudadyrkare, oxsmugglare och turkiska spioner. Vid olika tillfällen förbjöds de att ägna sig åt handel, att besöka marknader och färdas med häst och vagn. De sattes i tvångsarbete i Sala silvergruva och de tvångsinkallades till armén. Om svenska myndigheters politik mot zigenare under denna tid finns knappt något gott att säga. Det skulle i så fall vara att politiken var in-

effektiv och inte lika djävulsk som på många andra håll i Europa.

Också kyrkan deltog i hetsen mot zigenarna. Prästerna manades att inte döpa eller begrava zigenare och när en präst i Sigtuna ändå gjorde det förmanades han år 1573 i ett brev från ärkebiskop *Laurentius Petri*:

— I ären kyrkioherdar för christet folk i Sigtuna och icke för tattare (*zigenare*) eller slijka ochristna landzstrykare och hufudliugare, ja witterlige tiuffar och skal-kar. . .

Ärkebiskopen nämner med tydligt gillande att i Tyskland hängs zigenare så fort man får dem fast och till stöd för sin uppfattning att prästerna inte ska befatta sig med zigenare anger han Johannes 2:a kapitlet.

Under de första hundra åren efter zigenarna ankom till Sverige kallades de tattare. Benämningen zigenare, som har ett dunkelt ursprung, används första gången i en lagtext från 1637. Lagen utvisade med hot om dödsstraff alla zigenare och tattare (sikener eller tartare) ur Sverige. Den tycks dock inte ha efterlevts.

Allmänhetens inställning till zigenare präglades av samma misstänksamhet och fördomsfullhet. Zigenarna kom att bilda en föraktad paria-grupp, som i en fientlig omgivning var tvungen att utnyttja de möjligheter att överleva som ändå fanns och som ofta förutsatte ett liv på resande fot. Zigenarna arbetade ofta som kringvandrande handlare i glas, tråd och lump. De var kopparslagare, smeder, förtennare och skrothandlare. De köpte och sålde hästar, spelade och dansade. Zigenarkvinnorna spådde. Dessa yrken hade lågt anseende i det dåtida svenska bondesamhället, men zigenarna skötte dessutom några yrken som betraktades med en alldeles särskild avsky. Till dessa paria-yrken, som var mycket viktiga, räknades hästslaktare, kastrerare och huddragare.

Ytterligare zigeniska näringsfång som brukar nämnas är tiggeri, stöld, hokus-pokus, kvacksalveri och bedrägeri. I vilken utsträckning zigenarna livnärde sig på sådant är svårt att avgöra mot bakgrund av den enorma fördomsfullhet som präglar det mesta som skrivits om dem.

Zigenare och tattare

Vad som blev av dessa tidiga zigeniska invandrare och vilket förhållande de hade till tatterna är omstridda frågor. De historiska källorna talar om zigenare och tattare, utan att det går att avgöra om man såg dem som åtskilda eller tillhörande samma grupp. Forskarna är oense om saken. Några hävdar att zigenarna var en etnisk paria-grupp och att tattare var en social paria-grupp. Enligt denna skola förekom giftermål mellan dessa grupper bara i liten utsträckning

och tatterna sägs ha blivit tattare inte pga deras "zigenarblod" utan pga deras paria-yrken. Den främsta företrädaren för denna skola är **Adam Heymowski** med sin avhandling "*Swedish Travellers and their ancestry*" från 1969. Slutsatsen i avhandlingen har haft stor genomslagskraft.

Den andra skolan hävdar att tatterna härstammade från zigenarna, att de tidiga zigeniska invandrarna försvenskades och att deras "barnbarn" blev tattare. En välkänd förespråkare för denna linje är **Allan Etzler** med avhandlingen "*Zigenarna och deras avkomlingar i Sverige*". Avhandlingen, som kom ut 1944, är full av intressanta uppgifter, men avspeglar sin "onda" tids vedervärdiga människosyn. (Under denna tid räknades tatterna och på sina håll talades det om steriliseringar och läger.) Dessutom kan man säga att Etzler knappast ansträngde sig för att bevisa tatternas zigeniska ursprung. Han tog det för givet, men likafullt kan han ha rätt.

Benämningen tattare är sen länge ett rent skällsord och bör inte användas. I denna artikel kommer tattare i fortsättningen att kallas för *resande*. Det är den beteckning de resande (tatterna) använder om sig själva. För det vore fel att tro att det inte längre finns resande. Det fanns många som trodde att i det moderna samhället skulle de resande som grupp försvinna, att de skulle glömma och förtränga sitt ursprung. Delvis har också utvecklingen varit sådan, men också den motsatta tendensen gör sig gällande. Även om ämnet är mycket känsligt finns bland många resande ett starkt intres-

BJÖRN MYRMAN / BILDHUSET

se för sitt ursprung och resande gifter sig än idag ofta med andra resande.

Lars Lindgren är en ung forskare av resandesläkt. Han kritiserar Heymowski avhandling och menar att många av de anfäder som Heymowski spårade från dagens resande, mycket väl kan vara zigenare, tvärt emot vad Heymowski kom fram till. Lars Lindgren menar också att Heymowski och andra blundat för det klara släktskapet mellan finländska zigenare och svenska resande.

Om zigenare och resande var två från varandra relativt skilda grupper så hade de ändå mycket gemensamt. De var bägge förföljda paria-grupper, hänvisade till de lågstatus-yrken som redan nämnts. De reste runt i ett samhälle som betraktade dem med samma blandning av misstänksamhet och skräck och myndigheterna behandlade dem på samma grymma sätt. Forskningen hittills får sägas stödja synen på zigenare och

resande som åtskilda, men framtida forskning kommer möjligtvis att visa motsatsen.

"Tattarspråket"

De resande hade ett eget språk som brukar kallas "tattarspråket" (svensk romani) och som var fyllt av zigeniska ord. Det var just "tattarspråket" som var de zigeniska ordens första anhalt på vägen till dagens svenska slang, vare sig de resande ärvde eller lånade orden från zigenarna.

"Tattarspråket" hade karaktär av vad man brukar kalla ett hemligt språk, av vilka det finns många exempel i Sverige och i andra länder. Poängen med ett hemligt språk är att utomstående inte förstår det, vilket kan vara en fördel t ex inför kunder och myndighetspersoner. Kanske är fördelen större för förtryckta paria-grupper som tvingas leva i lagens utkanter och till bilden brukar höra någon form av straff för den

som avslöjar språkhemligheter för utomstående.

De många romanes-orden i "tattarspråket" fungerar som hemliga ord i ett hemligt språk. Vanliga svenskar förstod dem inte. I "tattarspråket" fanns också från andra håll lånade ord, som fungerade på samma sätt. De resande lånade ord från norska "skojare", från danska "kältringar" och från månsing, västgöta-knallarnas hemliga språk. De lånade också från svenska men förvrängde orden för att göra dem obegripliga för de oinvigda. Bo blev t ex boddra.

Från "tattarspråk" till modern slang

Från "tattarspråket" lånades en del av de zigeniska orden vidare för att återfinnas i dagens slang. Vägen dit var krokig och gick i många fall via andra hemliga språk och yrkesspråk. Kanske knopar-moj, sotarnas hemliga språk, förmedlade ordet *moj* (språk, sak?) och kanske kom *kalsing* (kalsong) via västgöta-knallarnas månsing. Men den viktigaste förmedlaren av zigeniska ord var förbrytarspråket. Via det har vi t ex fått orden *mucka* (rycka ut), *stillo* (fängelse) och *tjåla* (stjåla). För ordet *jiddar* (krångel) kan vi beskriva vägen så här: Romanes—"tattarspråk"—förbrytarspråk—narkomanspråk—slang.

Zigenarna har inte bara bidragit med indiska ord till svensk slang utan också med ord de lånat "på vägen". Två sådana exempel är *vischan* (landet) från persiska och *pröjsa* (betala) från något slaviskt språk.

När det gäller att fastställa vilka av dagens slangord som har ett zigeniskt ursprung får man studera de uppteckningar över romanes-ord som finns i Sverige. Den äldsta är från 1730 och redan här skymtar en del ord som är vanliga i dagens slang. I-bland kan det kännas frestande att hoppa över sådana ordlistor och t ex påstå att macka (smörgås) är besläktat med hindi *makkhan* (smör) eller att palla (knycka äpplen) har med hindi *phal* (frukt) att göra. Men att ge sig in på sådana gissningar leder bara till tokigheter och motförklaringar som t ex att macka kommer från finska *makaravoilepä* som betyder korvsmörgås.

De zigenare som lever i Sverige idag är relativt sent invandrade. De har kommit efter 1850. Det är inte från dem, utan från de tidigare zigeniska invandrarna som det svenska slangspråket fått så många ord. Om dessa tidigare zigeniska invandrare vet vi inte mycket. Ord är ett av de få spår som de har lämnat efter sig, men genom att studera just dessa ord vore det kanske möjligt att få reda på mer om dem som förde hit dem.

För bland zigenarforskarna är det främst språkforskarna som har kunnat visa resultat. Utan dem hade vi knappt ens vetat att zigenarna en gång kom ifrån Indien.

Kalle Kjellman

Slangord med indiskt ursprung

Slangord	Betydelse	Besläktat ord	Betydelse
		(s) = sanskrit (h) = hindi	
bass	orkester	(s) vās	vrål
bassa	spela, ge ovet	"	"
bassning	utskällning	"	"
bast/basta	år/avtjäna år	(h) baras	år
beckna	sälja	(h) becnā	sälja
beng	djävul, polis;dum	(h) beṅg	groda
dela	ge	(h) denā	ge
ding	dum	(s) dīna	sorgsen
jack	öga	(s) akṣi	öga
jala	gå, springa	(h) jānā	gå, resa
jidder/jiddra	krångel/krångla	(h) jid	omedgörlighet
kamma (hem)	få, ha, ta	(h) kām	önskan,åtrå
kirra	ordna, göra	(h) karnā	göra
kurr/kurras	slagsmål/slåss	(h) kūṅnā	krossa slå
lattjo (jfr lattja)	kul	(s) accha/lakṣmaka	klar/lyckosam
(lång)schal	tusenlapp	(h) sau?, sai?	hundra
lock	krona	(s) laghu	lätt
lover	pengar, kronor	(s) loha?	järn
mandrom	jag, mig	(h) māi	jag
manga	tigga	(h) māgna	begära, be om
maron	bröd, skor	(h) māḍ	risvatten, pasta
moj	språk, sak?	(h) mūh	mun, ansikte
muck/mucka	uttryckning/rycka ut	(h) muknā	släppas lös
mula	mörda, dö	(h) mārṇā/mārṇā	döda/dö
pirra	ha samlag	(s) pī	njuta
pirra	fot, ben, krokben	(h) pīd	rulle, vält
pral, praling	bror	(s) bhrātṛ	bror
sjucker	vacker, fin	(s) śukra	ljus, fin
skör	hår	(h) sir	huvud
släng	100 kronor	(h) sau?, sai?	hundra
stilla/stillo	häkta/fängelse	(s) saṁsthita	gripen
tjej/tjabo	flicka/pojke	(h) chāvā	djurunge
tjuring	kniv	(h) churī	kniv
tjåla, tjåra	stjåla	(h) cornā	stjåla
trasta, trascha	bli/vara rädd	(s) tras	bli/vara rädd
töj	cigarett	(h) dhūā	rök, ånga

Koloniala låneord

De flesta låneord från Indien har kommit till oss via de som koloniserat landet, främst genom engelsmännen, men även några från portugiserna.

Bland orden finns många benämningar på handelsvaror, men även ord som berättar om kolonialherrarnas liv och ett par nedsättande beteckningar för deras undersåtar.

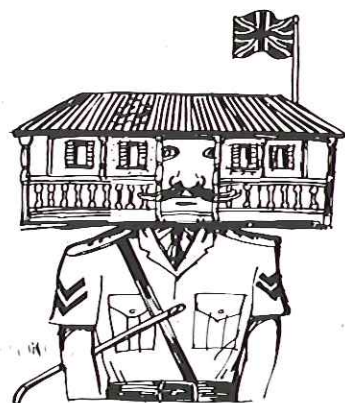
Pyjamas kommer av persiska *pāējāma*, benklädnad. Ordet lånades till Indien och betecknar där vida byxor som knyts runt midjan och bärs på dagen. Hindiformen är *pāyāmā*. Européer i Indien tog över denna typ av byxa, la till en skjorta och föll i sömn.

Dumdumkula har egenskapen att splittras när den träffar sitt mål, och vållar på det sättet svåra skador. I krig är dumdumkulan förbjuden sedan 1868 års Haagkonvention. Sitt namn har den från orten Dam-Dam i Calcutta. Där låg under kolonialtiden en stor ammunitionsfabrik.

Punsch är en dryck som kanske fått sitt namn av att den från början innehöll fem ingredienser, nämligen sprit, citronsaft, vatten, socker och någon krydda. Fem heter *pānc* på hindi och marathi. —Punsch omnämns i Sverige första gången 1710.

Bungalow var en vanlig hustyp för engelsmän i Indien, nämligen låga envåningshus med utskjutande tak över öppna verandor. Husen liknade bengaliska hus och bungalow är en avledning av något nyindiskt ord för bengalisk, t ex *gujarati bangalo*.

Katamaran kommer av tamil *kaṭṭumaram*, som betyder sammanbundna trädstockar och beskriver tamilernas traditionella sätt att bygga båtar. Hos oss betecknar katamaran tvåskrovsbåt och trimaran treskrovsbåt. —I Europa användes katamaraner till en början som "eldbåtar" i sjöslag. År 1804 höll engelsmännen sådana i beredskap inför Napoleons invasionsförsök. Katamaranen var en slags föregångare till torpeden.

Schampo är bildat av imperativformen av hindiverbet *caṇnā*, som betyder pressa, massera. —Att verb lånas mellan olika språk, är inte lika vanligt som att substantiv lånas. Att engelsmännen lånade verbet *caṇnā* i imperativ form (befallande form) återspeglar deras förhållande till indierna.

Djungle kommer ytterst av sanskrit *jaṅgala*, som betyder torr, glest bevuxen ödemark. Engelsmännen lånade ordet från hindi eller marathi, där *jaṅgal* betyder skog.

Toddy av hindi *tārī*, jäst palmsav. I Sverige dricks toddy sedan slutet av 1700-talet. En skämtsam ombildning av toddy är *tufing*.

Veranda är ett ord som vi fått från engelskan, som i sin tur lånade det från Indien. Hindiformen är *barāmdā*. Men bilden kompliceras av att portugiserna-spanjorerna redan tidigt hade samma ord med samma betydelse. Möjligen lånades ordet *veranda* till Indien därifrån för att sedan återvända till Europa via engelskan och därifrån till oss. I Sverige blev verandor vanliga under 1880-talet.

Malaj (icke vapenför) har ingen säker förklaring. Att det är fråga om folkslaget malajer är inte troligt, eftersom ordet då också borde finnas på något av de koloniala språken och så är inte fallet. —En svensk general vid namn von Döbeln, som i sin ungdom krigade i Indien, använde i sina anteckningar därifrån ordet *malaj* för handräckningspersonal. Möjligen kan ordets ursprung vara hindi *māṇī*, en trädgårdsarbetarkast, vilken på engelska ofta stavades *mally* och av von Döbeln kanske missuppfattades som *Malayan*, vilket på svenska blev *malaj*. Men särskilt övertygande är inte förklaringen.

Arier av sanskrit *ārya*, ädel, är en beteckning för de indoeuropeiska stammar, som ca 2000 f Kr trängde in i Iran och Indien, en beteckning som de själva använde. Under Hitler-tiden fick ordet en speciell raspolitisk innebörd. I modern språkvetenskap betecknar ariska språk den indoeuropeiska språkgruppen i Indien och Iran.

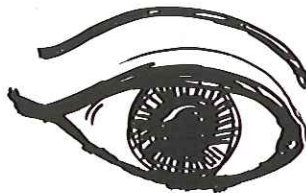
Kalle Kjellman: text
Staffan Schulz: teckningar

Teak av tamil *tekku* eller *malayalam tēkka*.

Jodhpurs är en typ av ridbyxor med smala ben, men i Sverige kanske främst de kängor som används till. Namnet av staden Jodhpur i Rajasthan.

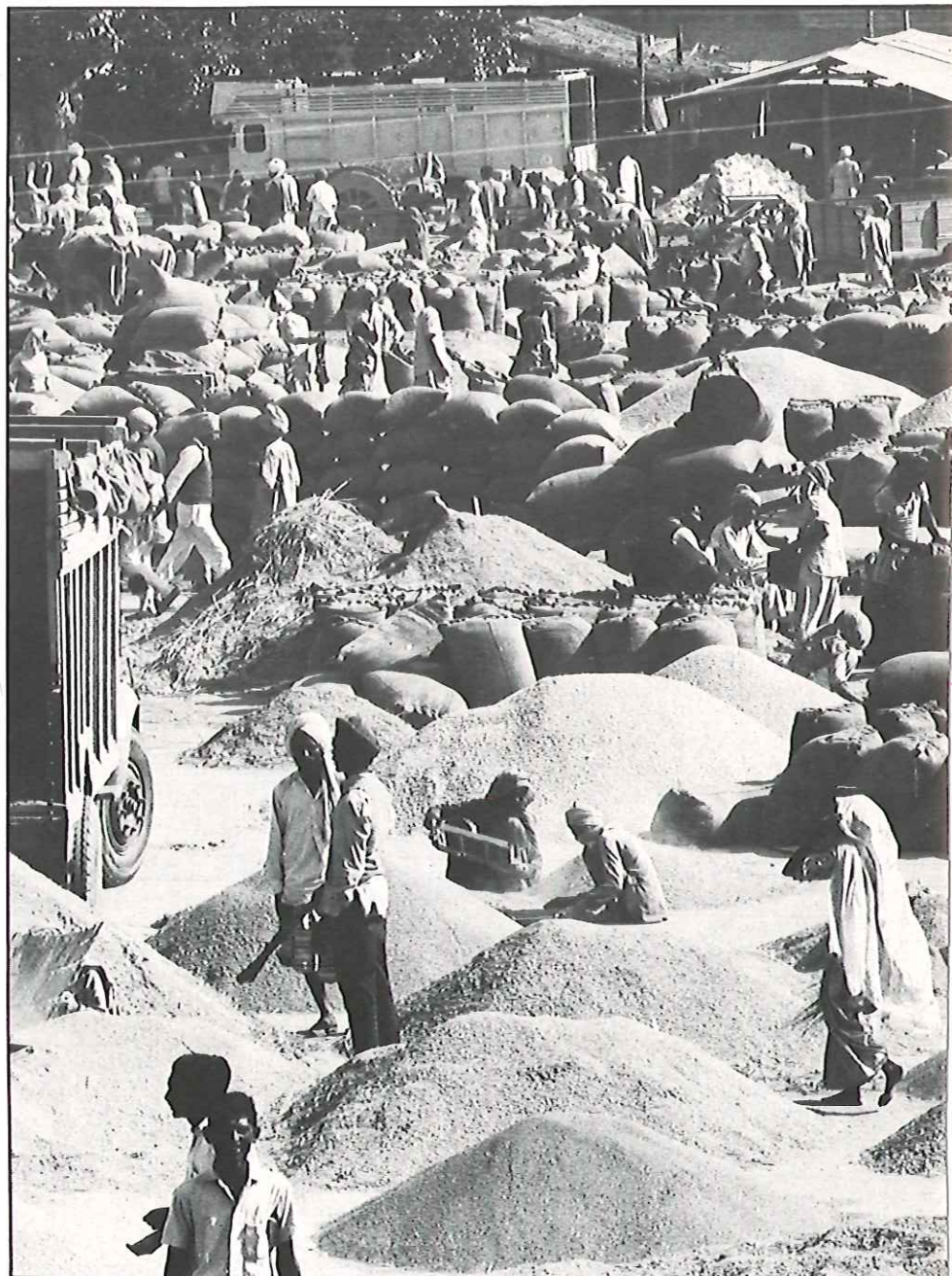

Kuli betecknar hos oss asiatisk dagsverkare. Namnet kommer troligen av *kolī*, en stam (numera kast) i Gujarat, som arbetade som bärare och grovarbetare.

Kajal är nog det senaste av våra indiska låneord. På hindi betecknar *kājal* sot som målas runt ögonen för att göra dem stora, svarta och vackra. I Sverige har under åttiotalet kajalen blivit ett mode, men den indiska kajalen i burk har nästan helt ersatts av franska kajalpenor i alla kulörer. —Enligt uppgift har kajalen nu passerat sin popularitetstopp och flytande eye-liner är i färd att ta tillbaka förlorade marknadsandelar.

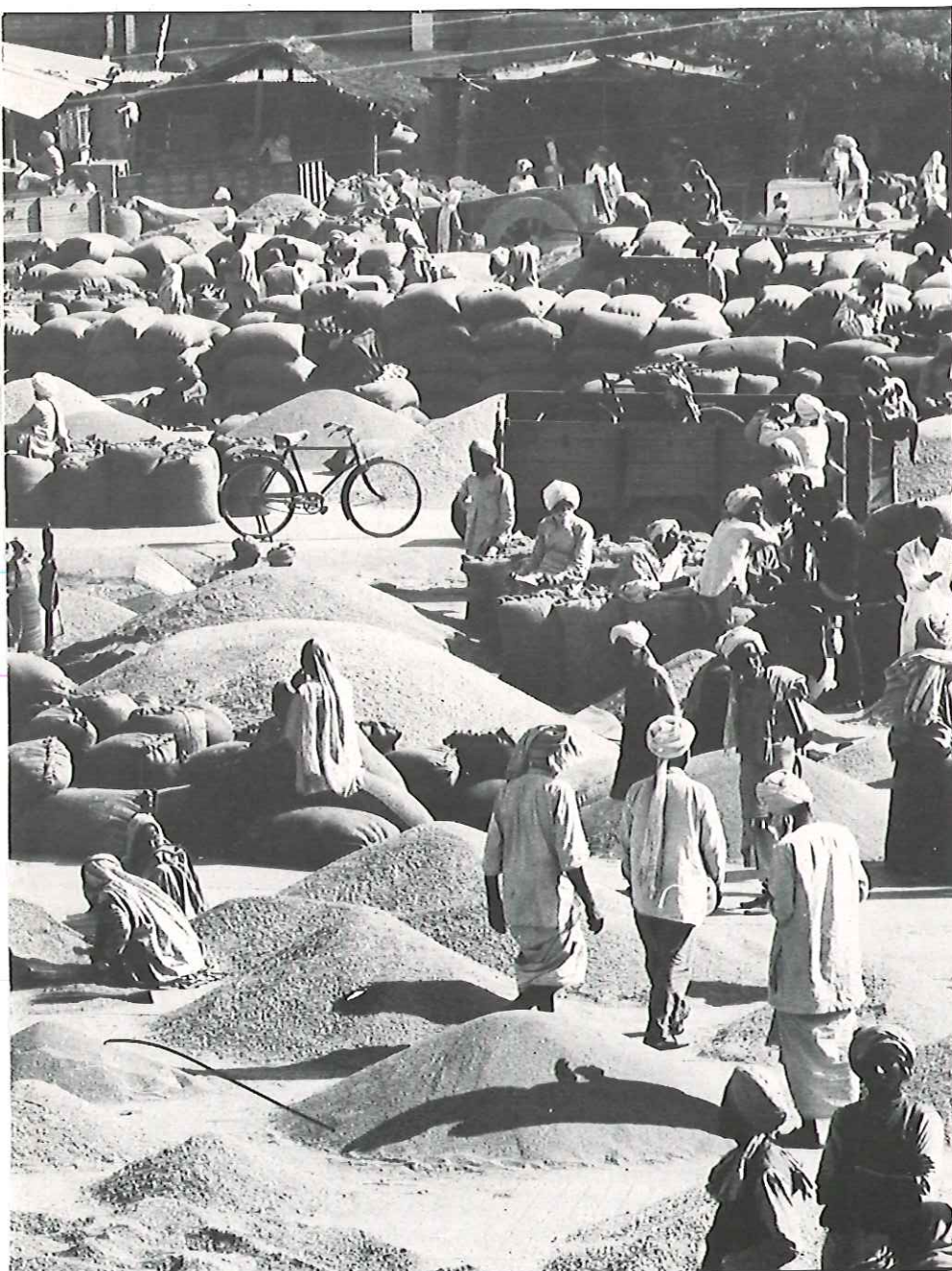
Grön revolution *bara för de rika*

Vetemarknad i "gröna revolutionens" Punjab.

Den "gröna revolutionen" skulle ge de utsultna mat, de fattiga inkomst. Istället har de redan rika skott sig på nymodigheterna och oljebolag och kemiföretag säljer alltmer konstgödning och bekämpningsmedel till de nya men ack så sköra grödorna.

Dessutom håller värdefulla växtgener på att gå förlorade när gamla, tåliga sorter byts mot nya, kemikalieberoende.

STIG T. KARLSSON

En norsk-amerikansk växtförädlare, länge verksam i Mexiko, mottog 1970 Nobels fredspris.

Hans namn är Norman Borlaug, och han brukar kallas "den gröna revolutionens" fader.

Det var inte ett av de vetenskapliga nobelprisen som Borlaug tilldelades. Motiveringen var i stället att hans upptäckter och hans verksamhet i hög grad befrämjat freden i världen.

Tre år efter Borlaug fick också Henry Kissinger Nobels fredspris.

I historiens ljus och med ett mer detaljerat facit i handen är det möjligt att man kommer att se fredspriset till den gröna revolutionens fader som ett lika makabert skämt som fredspriset till den amerikanske utrikesministern, mitt under brinnande krig i Vietnam.

Men än så länge har den gröna revolutionen — det PR-mässiga samlingsnamnet på antsträngningarna att införa ett mer hög-

teknologiskt jordbruk i u-länderna — ett ganska grundmurat gott rykte. De tekniska landvinningarna ses som en universalmetod att bekämpa hungern i världen. Den gröna revolutionen har utan tvekan bidragit till att öka jordbrukets produktivitet i många delar av den s k Tredje världen. Det ses som en god sak. Följer därav också att sociala, ekonomiska och politiska motsättningar har minskat och därmed också undanröjt farliga konflikthanledningar? Det är ytterligt tveksamt. Motsatsen förefaller ha inträffat. På längre sikt kan den gröna revolutionen också ha fasansfulla ekologiska konsekvenser.

Start i Mexiko

Det hela började i Mexiko. I början av 1940-talet flyttade den då ännu unge Borlaug till den veteodlande delstaten Sonora i norra delarna av landet och inledde ett växtförädlingsprojekt som hade två syften. Dels ville man skydda veteodlingen på USAs prärier i Mellanvästern från sjukdomar som spreds söderifrån, från den mexikanska grannen. Dels ville man hitta hårdigare, mer produktiva vetesorter.

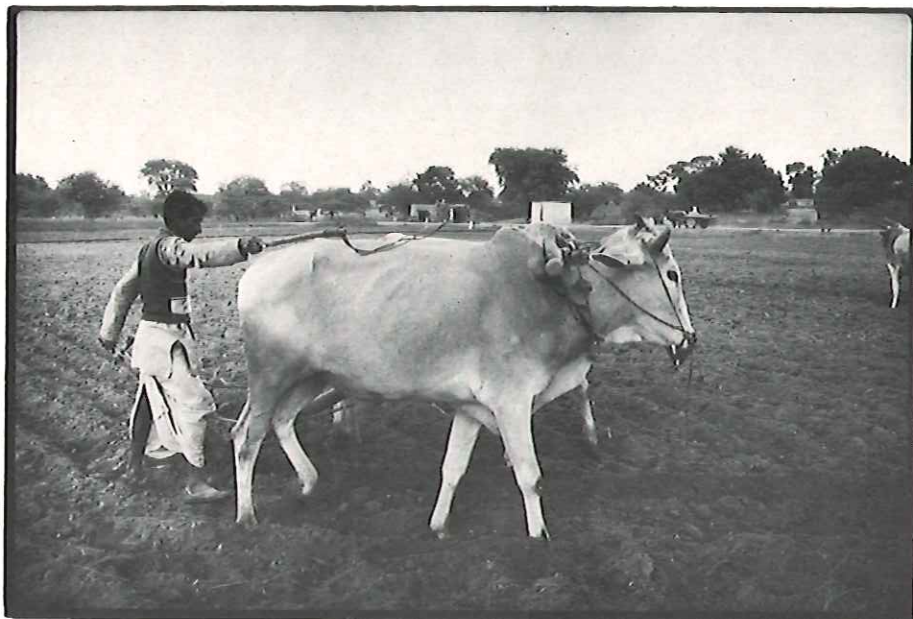
Genom att korsa nordamerikanskt vete med japanskt dvärgvete fick Borlaug och hans kolleger fram en liten och stark hybrid som kunde bära upp tyngre och fylligare vete, när man satte in konstgödning. De existerande, långstjälkade vetesorterna var inte starka nog. De vek sig. De lade sig platt på åkrarna, när axen blev tyngre.

Närmare tjugo år tog det för Borlaugs projekt, bekostat av Rockefeller-stiftelsen, att korsa fram det nya, högavkastande vete. I början av 60-talet slog upptäckten igenom mycket snabbt. Mexikos veteproduktion, koncentrerad till de stora privatägda jordbruken i de norra staterna, tredubblades på mindre än ett decennium. Den "gröna revolutionen" hade inletts.

I nästa steg startade de båda stora amerikanska stiftelserna, Ford Foundation och Rockefeller Foundation, ett gemensamt risforskningsinstitut i Los Banos på Filippinerna. Där gick växtförädlingsarbetet ännu fortare. Inom loppet av några år hade man experimenterat fram ett kortare och tjockare dvärgris, som började odlas i stora delar av Filippinerna, på Taiwan, i Indien och Pakistan och en rad andra länder i Sydostasien.

Indien får hjälp

Mest omvälvande har utvecklingen varit i Indien, och där har den också tyckts mest illustrativ. Bilden av Indien har i västerlandets uppfattning börjat förändras. Där man tidigare föreställde sig och på reportagebilderna såg namnlöst elände, svält och fattigdom, ser man i dag en välmående ny generation bönder, moderna jordbrukare i västerlandets mening, som utnyttjar de nya högavkastande sorterna, i synnerhet Nor-

De indiska småbönderna, majoriteten av landets befolkning, har inte fått ta del av den "gröna revolutionen". CHARLOTTE THEGE/SIDAs bildarkiv.

man Borlaugs dvärgvete.

Det är inte till Indien som hungerhjälpen i dag destinerar. Indien producerar i dag t o m spannmål för export — och man gör ett stort nummer av att man också donerat brödsäd till det svältande Etiopien.

Någonting dramatiskt har uppenbarligen hänt i Indien. Spannmålsproduktionen 1984 var 151 miljoner ton mot något över 100 miljoner ton femton år tidigare. Ur förödmjukelsen att vara en hjälpbehövande nation har Indien rest sig och blivit självförsörjande.

Vid mitten av 60-talet hade Indiens situation varit katastrofal. Sedan flera år tillbaka hade man tvingats lita till USAs hjälpprogram "Food for Peace", som inte delades ut gratis och inte gavs utan politiska motkrav. Indien behövde visserligen inte betala dyra dollar för de amerikanska spannmålsleveranserna. Betalningen skedde i inhemska rupier som sattes in på ett konto som USAs ambassad disponerade. En stor fond byggdes på så vis upp, ett slags supermaktens gökunge i den indiska ekonomin.

1965 uteblev monsunen. Samma år utbröt krig mellan Indien och Pakistan. Indiens spannmålsproduktion sjönk med 10 miljoner ton, och USAs insats blev ännu mer nödvändig. 1966-67 skickade USA en fjärdedel av hela sin veteskörd till Indien. Men nu klämdes också skruvarna åt.

Supermakten ansåg sig bara kunna ge klartecken för hjälpsändningarna en månad i taget och krävde för att de skulle fortsätta omfattande förändringar i Indiens politik, både inrikes och utrikes.

När Indira Gandhi, just utsedd till premiärminister, i början av 1966 for till Washington för att utverka förnyad livsmedelshjälp, fick hon lova både att ge friare svängrum åt utländska investerare i Indien

och att avstå från att kritisera USAs krig i Vietnam. Det var också, instruerade USAs regering, på sitt jordbruk som Indien i fortsättningen borde satsa och i betydligt mindre utsträckning på sitt industrialiseringsprogram som man hittills hade prioriterat.

Bistånd och politik

Den gröna revolution som indiska regeringen 1965-66, med amerikansk hjälp, igångsatte dikterades alltså mycket påtagligt av amerikanska påtryckningar. För USAs regering kunde "Food for Peace" uppenbart utnyttjas för att åstadkomma för USA önskvärda förändringar i ett lands politik.

För Norman Borlaug var det framför allt det ökande befolkningstrycket som var det stora spöket. "Befolkningsmonstret" talade Borlaug om. Det gällde, som han såg och ser det, att så snabbt som möjligt öka skördarna, att åstadkomma ett mångdubbelt effektivare jordbruk.

Resultatet har inte varit obetydligt, allra minst i Indien. Men avsikten bakom den gröna revolutionen har inte varit enbart filantropisk. Och resultatet av den gröna revolutionen är inte enbart något som kan avläsas i skördestatistiken.

Det är till att börja med inte så enkelt att det bara är "mirakelutsäderna", de nya fantastiska hybriderna, som på egen hand utgör den gröna revolutionen.

De nya högavkastande sorter, främst av vete och ris, som distribueras från Fords och Rockefellers växtförädlingsinstitut ingår i ett större teknologiskt paket. För att bli så högavkastande som utlovats kräver mirakelutsäderna regelbunden bevattnings- och massiva doser av konstgödning. De kräver också stora mängder av bekämpningsmedel.

”Revolution” för rika

Det är ingen tillfällighet att den gröna revolutionen lanserades i en del av Indien där det redan fanns ett avancerat kommersiellt jordbruk: i sikhernas Punjab, dess grannstat Haryana och delar av Uttar Pradesh.

Det är inte de fattigaste och mest nödlidande regionerna i ett land som i första rummet kommer i åtnjutande av den gröna revolutionens landvinningar.

Sikhernas Punjab — eller rättare den del av det ursprungliga Punjab som återstod efter Indiens delning vid självständigheten 1947 — var på många sätt redo för den gröna revolutionens moderniteter. Sikherna som under lång tid utgjort närmare 10 procent av Indiens armé återkom från militärtjänsten med tekniska färdigheter. De kunde köra lastbil och andra militärfordon, och de hade lärt sig motorer. Övergången från vattenbuffel- till traktorjordbruk var för dem en näraliggande omställning.

Ökat oljeberoende

Så succéfullt har Punjab varit att dess framgångar inte kan upprepas i det övriga Indien. Om hela det indiska jordbruket skulle förses med motsvarande antal traktorer och få tillgång till proportionella mängder gödningsmedel, baserade på olja, som Punjab, Haryana och Uttar Pradesh kunnat utnyttja, då skulle Indiens oljeimport behöva mångdubblas — och i dag är oljepriset dessutom mångdubbelt högre mot den period då den gröna revolutionen inleddes.

Det är också med hjälp av höga subventioner bl a på dieselolja och gödningsmedel som den gröna revolutionen hjälpts åstad i de utvalda indiska delstaterna. Ett logiskt resultat av den ökade produktiviteten borde ha varit att priserna på ris och vete i Indien sjunkit, eftersom skördarna bevisligen vuxit dramatiskt i storlek. Men i stället har spannmålspriserna på grund av de dyrbara ekonomiska satsningarna stigit, och det är bara med hjälp av aktningvärda subventioner från indiska staten som det överhuvudtaget varit möjligt för den stora indiska folkmajoriteten att köpa den gröna revolutionens produkter.

Om klyftan alltså ökat mellan Punjab och fattigare delstater i Indien, så har också de sociala och ekonomiska motsättningarna inom sikh-samhället i Punjab accentuerats.

Det är storbönderna i Punjab och dess grannstater som har vunnit på den gröna revolutionen. Jordkoncentrationen har tilltagit. Där revolutionens fader Norman Borlaug säger sig sett konservatism och motvilja mot förändring hos de fattigare bönderna nära existensminimum, där finns det en mycket förklarlig broms: nämligen bristen på kapital.

Småbönderna i Punjab har tvingats sälja

sina jordar och deras söner har blivit arbetslösa samtidigt som billig arbetskraft från andra delstater och med annan religion importerats. Det är en social häxkittel som skapats — en explosiv brygd om man i den också mixar in religionen och sikhernas desperata fasthållande vid sin identitet som folkgrupp, vilket i dagens Indien också misstänkt liknar ett fasthållande vid speciella privilegier.

Motsägelsefullt fredspris

Det är inte den gröna revolutionen som är ursprunget till alla dessa konflikter, men den har utan tvekan bidragit till att ytterligare förvärra motsättningarna, och att säga att den främjat freden, i Nobel och hans fredspris' anda, vore att missrepresentera fakta.

Även om man inte påstår att den gröna revolutionen skapat problemet Punjab och sikhernas separatism och är den indirekta orsaken på Indira Gandhi kan man med bestämmdhet hävda att den nya jordbruksteknologin så som den kommit att tillämpas i Indien knappast minskat motsättningarna. Den moderna tekniken var för den gröna revolutionens förespråkare, i USAs regering, i Världsbanken, i den nyetablerade Asiatiska utvecklingsbanken, ett sätt att undvika nödvändiga jordreformer och en socialistisk utjämningspolitik.

Men den nya tekniken är inte neutral. När den inympas på ett samhälle med stora sociala och politiska motsättningar, utnyttjas den av dem som redan har makten mot de övriga i samhället. Det är vad som har inträffat i Indien och också på en rad andra ställen i Tredje världen.

Kan man hävda att den gröna revolutionen har ökat fattigdomen och rentav orsakat större undernäring inom sektorer av de samhällen där den satts in? Det går, säger den indiske lärdomshistorikern, journalisten och samhällskritikern Claude Alvares i Goa, att räkna ut vad den typiske medelfattige risodlaren i Indien går miste om, när den gröna revolutionen med sina nya risvarianter gör sitt intåg.

Risets avkastning höjs, men samtidigt försvinner fisken från risfälten, förgiftad av de bekämpningsmedel som satts in. På samma gång slås bina i grannskapet ut. De kortstråiga dvärgrisen må vara högavkastande, men man får inte längre tillgång till de långa risstrån, den ris-halm som kunde användas både som bränsle och till takbyggen i byn.

Bra gener förloras

Ännu allvarigare är att de tidigare odlade rissorterna snabbt försvinner i samma takt som väldiga arealer i de tropiska länderna odlas upp med IR 8, IR 36 eller någon annan av de bokstavskombinationer som fått ge namn åt de nya mirakelutsäde-

na från Los Banos i Filippinerna.

Till för någon generation sedan odlades 130 000 olika rissorter i Indien, alla med anpassning till sitt respektive mikroklimat, sina jordar, med motståndskraft mot sina respektive parasiter. Växtförädlingen började inte med Norman Borlaug. Indiska bönder har lång erfarenhet. Om någon generation kommer antalet rissorter att vara nere i 30. (Processen kan gå långsammare, tror och hoppas Alvares, eftersom de indiska bönderna med skeptisk kännedom om indisk byråkrati vet att regeringens utsäde alltid kommer för sent och därför bevarar en del av sitt gamla ris.)

Med denna stora specialisering har man också gjort sig oerhört sårbar inför klimat- och miljöförändringar och inför de nya parasiter som med extra aptit kommer att kasta sig över och förstöra de nya mirakelutsäden som odlas över miljoner hektar i dusintals länder i jordens tropiska midja.

De nya mirakelutsädena är ju i praktiken, säger den skeptiske Claude Alvares, en växtvärldens AIDS-patient. De är högt specialiserade, artificiella produkter från ett växtförädlingsinstitut, och de klarar sig inte på egen hand utan stora insatser av växtgifter, olika typer av bekämpningsmedel.

I den gröna revolutionens teknologiska paket kommer om några år inte bara att ingå utsäden som är kvicksilverbetade eller på annat sätt försedda med inbyggda bekämpningsmedel. Med genmanipulation vill teknikbolagen också förändra utsädena så att de själva tål de allt större giftmängder som vräks ut på världens åkrar.

Det är ingen tillfällighet att det är världens stora kemi- och läkemedelsbolag, bland dem den ”obarmhärtige samariten” Ciba-Geigy och vårt eget Kema-Nobel, som tillsammans med oljebolagen, framför allt Shell, på senare tid har köpt upp de ledande utsädesföretagerna i världen.

Kortsynt utveckling

Desperat försöker det internationella risinstitutets forskare samla in Indiens 130 000 olika rissorter innan de slutligen försvinner. I dem kan de gener finnas som behövs för framtida förädlingsförsök när ännu en större odlingskatastrof inträffat med ett ”mirakelutsäde” som drabbats av parasiter över väldiga arealer.

Den högteknologiska gröna revolutionen har visat sig föga framsynt när det gäller att bevara det viktiga genmaterialet i existerande sorter. Av egen kraft sopar den undan en stor del av förutsättningarna för det framtida jordbrukets existens — också vårt eget, som i hög grad är produkten av en tidigare grön revolution, då våra egna åkerlappar och tegar förvandlades till högeffektiva fabriksfarmer. Tredje världens problem med den gröna revolutionen kan inom kort också beröra vår utvecklade del av världen.

Björn Kumm

Författaren R.K. Narayan skriver om

Indiens Wadköping

Du befinner dig på tåget mellan Madras och Trichy. Det är mitt på dagen, stor trängsel och kvävande hett. Din ena skinka har somnat, men du vågar inte lyfta på den av rädsla för att förlora dyrbart lefnadsrum. Det börjar dunka ihåligt i skenskarvarna; tåget är på väg ut på en bro. Ögonlocken känns tunga. Under tåget blänker floden hypnotiskt. "Sarayu", säger någon. En annan pekar mot en fond av gröna pucklar: "Mempi-bergen". Tåget dundrar förbi en dammig liten station. Stationsskylten är bara en blixtnäthinna: **MALGUDI**.

Med ett ryck sätter du dig upp. Du har bestämt nickat till och drömt något. Malgudi? Det är ju **R.K. Narayans** diktade småstad, ett Indiens Wadköping. Inte finns det ett Malgudi, det är maya, illusion. Såvida nu inte diktverk kan bli kött och blod, himmel och sten. I en av Narayans romaner (*The Vendor of Sweets*) säger en bildhuggare:

Jag minns alltid berättelsen om den dansande figuren Nataraj som var så fulländad att den började en kosmisk dans, och själva staden darrade som om en jordbävning hade skakat den, tills ett litet finger på figuren nöps av. Vi gör alltid det; ingen märker någonsin det, men vi åstadkommer alltid en liten skavank i varje avbildning; det är för säkerhets skull.

Du fick aldrig en chans att stiga av i Malgudi. Där stannar bara morgontåget till Trichy och eftermiddagståget till Madras. Men det gör inget. Ty Malgudi suger näring ur miljontals läsares medvetanden och kan bli lika levande som gudabilder. Du stiger av tåget och ser ett välorterat bokstånd på perrongen. Ägaren erbjuder dig sina tjänster (*The Guide*). Utan att bevärda Gaffur och hans taxibil en blick viker du av på Market Road, Malgudis aorta. Du passerar frisörsalongen Regal och tittar in på Anand Bhavan — "sällhetens boning" — för en kopp kaffe och en dosai. Du når torget med statyn av kolonialherren Lawley som påstås vara Malgudis grundare. Han har antagit en Napoleonpose och ser välvilligt ut över staden; bakom hans rygg ligger Lawley-förstaden, Nya Förstaden och Södra Förstaden med dess eleganta villor. Piedestalen är försedd med trappor, och där samlas Malgudis dagdri-

vare, trötta arbetare, pensionärer och sjukliga medborgare, vars läkare rekommenderat frisk luft. Och här finns alltid en grupp studenter som, sittande gränsle över sina cyklar, hetsigt debatterar cricket och filmstjärnor.

Du följer nu det vindlande Kabir Lane som delar sig flera gånger. En skylt förkunnar att här ligger Tryckeriet Sanningen. I våningen ovanför sitter tidningen Banerets enmansredaktion (Mr Sampath). Gränden slutar nere vid floden. Sista huset omges av ett högt plank. Om du ställer dig på tå, ser du en skynt av några nymålade skyltar som står och torkar. "FAMILJEPLANERINGSCENTRALEN. Gratis rådgivning." är ett av budskapen (*The Painter of Signs*).

Det börjar skymma, och du flanerar på promenadstråket längs floden. I sanden leker en 15-årig flicka med sin lillasyster. En ung man följer henne med blicken och njuter av "den optiska tillfredsställelsen" (*The Bachelor of Arts*). På den här stranden samlades en het aprildag tusentals människor för att lyssna på Mahatma Gandhi (*Waiting for the Mahatma*).

Du fortsätter och passerar vadstället vid Nallappas Lund, som leder till likbränningsplatsen. Hundra meter från stranden ligger Albert Mission College, där rektorn Mr Brown just nu mottar en avskedsansökan (*The English Teacher*). Längre bort ligger Centrala Kooperativa Jordhypoteksbanken. Under ett banyanträd utanför banken sitter en myndig herre i solig dhoti och ett par silverbågade glasögon hängande på yttersta nässpetsen. Han fyller i låneansökningar åt traktens bönder. Kontoret utgörs av en plåtlåda, men klienterna behandlar honom med den största vördnad. (*The Financial Expert*)

Sedan debuten 1935 har R K skrivit ett dussintal romaner om människorna i Malgudi. Atmosfären i den strävsamma och bigotta lilla staden är betagande. Som Arthur Lundkvist påpekat i ett förord till en svensk översättning möter oss här en sida av indiskt medelklassliv som det sällan skrivs om, därför att den är så vardaglig och så odramatisk. Narayan skriver på engelska, och det finns läsare över hela världen som älskar hans stillsamma humor.

Med ömsint ironi skildrar han Malgudibornas mänskliga svagheter — och var säker på att de har gott om sådana! Det finns en bottenklang av vemod i denna humor; något som förlänat författarens epitetet "Indiens Tjechov".

Man är långt ifrån den litterära modernismens värld i dessa romaner. Här saknas stora åthävor, våldsamma effekter och komplicerade stilmedel. Narayan är en lågmäld och till synes konventionell, för att inte säga konstlös berättare; man läser utan att vara medveten om språket. Han anfäktas inte heller av det i Indien inte ovanliga behovet att demonstrera sin kontroll över engelskan genom att överarbeta språket. "Konstlösheten" är spontan men ändå uttryck för konstnärlig disciplin.

Vi förälskar oss i det sällskapliga, kafedrickande och fredsälskande Malgudi. Här är ett Indien vi känner igen men inte hittar i den sociala indignationslitteraturen.

Det är fas ett. Förälskelsens andra fas är upptäckten att Malgudi må vara en ankdamn, men dess människor är universella. De finns även i Karesuando, Stockholm och Tomelilla.

Vi nalkas nu fas tre som är mera svårtillgänglig. Den narayanska enkelheten driver den västerländska analysdjävulen i oss till desperation; släta ytor utan fogar eller skruvar möter den intellektuelle inbrottsstjuven. R K Narayan är verkligen en INDISK berättare, med indisk smak för det transcendentala och med en indisk moraluppfattning.

Det är ett kosmos där världsordningen är evig. Det är sin plats i denna världsordning individen måste hitta. Målet kan vara något så blygsamt och småborgerligt som att bli vid sin läst och göra så bra skor som möjligt.

De mänskliga passionerna hotar denna stabila värld. Efter långa och komplicerade astrologiska konsultationer måste den unge mannen i *The Bachelor of Arts* avstå från att gifta sig med sin älskade. Som ett slags andligt självmord väljer han då att driva omkring som sanyasi, som hemlös asket. När fattiga bybor dyrkar och föder honom, grips han av skamkänslor och återvänder till sina oroliga föräldrar. Han etablerar sig som ambitiös prenumerationschef för en dagstidning och gifter sig lyckligt — givetvis i ett arrangerat äktenskap.

I The Financial Expert är passionen pengar. Margaya hjälper bönderna att få obegränsade lån i den kooperativa banken. Men en dag förödmjukas han av en av banktjänstemännen. Han hämnas genom att bli miljonär, en process under vilken pengarna antar religiösa dimensioner:

Varje rupie, kände Margaya, innehöll i sig fröet till en annan rupie och detta frö i sig ett annat frö och så vidare och så vidare i oändlighet. Det var som firmamentet, ändlösa stjärnor och inom varje stjärna ett ändlöst firmament och inom vartenda ett ytterligare ändlösa... Det var på gränsen till mystisk varseblivning. Det gav honom känslan att vara en del av en oändlig existens.

Priset är högt. Margaya fördärvar sin son. Till slut brakar det finansiella imperiet samman. Margaya ber sin son återta den gamla platsen utanför den kooperativa

banken. I annat fall är han själv redo att återta den. Den kosmiska balansen är återställd.

Det finns inga helgon men knappast heller några riktigt onda människor i Malgudi. Ändå gestaltar de gudar, demoner och asketer från de klassiska indiska eposen. Spåren efter de odödliga är skönjbara i alla Narayans romaner.

Exempelvis i The Painter of Signs. Skyltmålaren Raman förälskar sig i familjeplaneringsaktivisten Daisy. Raman är en estet som blir sårad, när kunderna lägger sig i skyltarnas konstnärliga utformning. Men några moraliska betänkligheter över själva budskapet anfäktas han inte av. Han är sval rationalist. Daisy är raka motsatsen. Hon brinner av lidelse för familjeplaneringens sak. Raman finner henne nästan pornografisk i sin nitälskan. Hon tycker inte om småbarn; dessa är en plågsam påminnelse om landsmännens fruktbarhet.

Detta är en modern parafras på berättelsen om Santanu och Ganga i Mahabharata. Kung Santanu förtrollas av den sköna gudinnan Ganga. Hon gifter sig med honom, men först har hon ställt villkor: han får inte hindra henne från att göra vad hon vill och inte säga något som kan misshaga henne. Kungen ger sitt löfte. Ganga föder honom sju barn. Hon bär ner varje barn till Ganges. Där dränker hon det och återvänder leende hem. Santanu är skräckslagen men låtsas som om inget hänt. När det åttonde barnet föds, kan han inte längre tåla utan ber Ganga skona det. Då lämnar Ganga kungen under förevändningen att han tydligen älskar barnet mer än henne.

Sålunda ligger lilla Malgudi vägg i vägg med evigheten. Därför är varje krökning av Kabir Lane så spännande. När som helst kan gränden öppna sig mot nya världar bortom tid och rum.

Göran Frankel

Skyltmålaren

**Teckningar:
Stefan Larsson**

Han tog med sig den halvfärdiga skylten, fastbunden vid ramen på cykeln, och sökte upp henne på kontoret i nya byggnaden. Några personer var på besök hos henne. De samtalade lågmält men tystnade när

Raman kom in i rummet. Han stannade vid dörren, stod tyst ett ögonblick och sa sedan: "Jag kan komma tillbaka senare om det passar er bättre."

"Ja", sa damen torrt. När hon såg skylten som han bar på frågade hon: "Är det vår skylt?"

"Ja, men texten är bara skissad, inte färdigmålad."

"Ställ kvar den här och kom tillbaka" - hon såg på sitt armbandsur - "om trettio minuter."

"Jag tar bort omslaget själv sedan, färgen är inte torr", sa han och lutade skylten mot väggen. Han vände och gick ut och stängde dörren efter sig. Han hade sökt upp henne efter sex dagar, och hon hade inte visat några tecken till förvåning, intresse eller någon som helst känsla. Lika bra det. Han skulle vara trygg om hon inte strålade med ögonen när hon såg på honom, och han skulle följa Mahatma

Gandhis råd och slå ner blicken när han talade med henne. Ögat var det ondas källa. Ens tankar följde vad ögat såg. Tankar alstrades av synsinnet. Han skulle bära mörka glasögon så att hon inte kunde se vart han riktade blicken.

Han strosade på Market Road. Några intressanta små butiker hade växt upp vid en smal tvärgata och skyltade med krimskrams, ficklampor, manchettknappar och liknande. De flesta butikerna var av stilatigande myndigheter accepterade försäljnings-

ställen för smuggelgods som landsatts på ensliga kustremsor. Skulle det inte vara trevligt att få måla en skylt med texten SMUGGLARNAS ARKAD - EN-DAST IMPORTVAROR. Han kunde komponera en intressant skylt i någon ljusblå nyans som gav associationer till havet. Men butiksinnehavarna här var främlingar som oavbrutet kom och försvann och dök upp på nytt under andra namn, alltså var en skylt otänkbar. En skylt borgade för en viss beständighet, gav intryck av fast etablering. Det vara vad han nu uppfattade som positivt med Daisys beställning. Den betydde att hon tänkte bli kvar. När hon dök upp i hans tankar, märkte han att pulsen plötsligt skenade iväg. Lugn, manade han sig själv. Dags att vända. Han fick syn på det han letade efter - solglasögon, ett helt stånd fullt. Han tog ett par och provade dem. Genom det mörkt rökgrå glas kunde han nätt och jämnt urskilja ansiktet på mannen i butiken, som såg alldeles grotesk ut med tjocka läppar, platt näsa och ingen haka alls. Mycket bra. "Vad kostar dom?"

"Femtio rupier..."

"Pyttsan. Jag betalar tio."

"Dom kommer från Hongkong... vi säger femton."

"Tolv", och köpsläendet var avslutat.

Två dagdrivare iakttog transaktionen med stort intresse, och en av dem muttrade: "Det var billigt..." Raman satte på sig glasögonen och betraktade dagdrivarna genom dem. Också de såg ut som apor i ansiktet. Han tog av sig glasögonen, då verkade de mindre aplika. Utmärkt. Han hade kommit enkelt klädd i dag - doti och randig rock - och om hon såg ner på honom för det var det ju bara bra.

Efter precis trettio minuter steg han in på hennes kontor. På vägen upp mötte han hennes besökare, som var på väg ner. Han hade glasögonen på sig när han steg in och hoppades hon skulle tänka att här kommer den där gräsliga typen igen! Hon väntade på honom. Han sa inte mycket, slet bort omslaget och höll upp skylten framför henne. Hon kom fram och ställde sig tätt bredvid honom. Han nåddes av en doft av parfym som kom honom att tänka på sällsynta örter.

"Bra", sa hon, "bokstäverna är stora nog så att de syns tydligt från gatan."

"På femtio fots avstånd, den här stilgraden är avsedd för det. Priset per bokstav blir lite högre, förstås, eftersom det går åt mer färg och tar längre tid."

Hon tog ett steg bakåt och betraktade skylten. "Den verkar bra, tycker jag. Ett prydligt arbete, måste jag säga..."

"Det här är bara en skiss. När den blir färdig, kommer den att vara perfekt."

"Perfekt?" upprepade hon och höjde på ögonbrynen. Dittills hade han talat med henne med blicken bortvänd, men nu såg han åt hennes håll genom sina glasögon. Han märkte att hon verkade bred över käkarna och att ansiktet såg löjligt ut med starkt bakåtlutad panna. Optikern i Hongkong har verkligen gjort ett bra jobb, tänkte han. Hon ser förfärlig ut. Det här är faktiskt en bättre metod att hålla sinnet rent än Gandhis. Hon föreföll grimasera och såg ut som en kvinnlig djävul! Soorpanaka måste ha gjort samma intryck på Rama, tänkte han och erindrade sig en

episod ur Ramayana. Hennes tänder verkade utstående och var ojämna. Han log invärtes. Hon sa med sin löjliga mun: "Är det något mer ni vill göra med skylten eller tänker ni måla den färdig så här?"

"Det får ni avgöra själv. Jag skulle kanske kunna lägga på en röd kontur - en rektangulär ram som framhäver den röda triangeln i hörnet. Ser emblemet riktigt ut?"

Hon granskade det noga på nära håll och på avstånd. Varje gång hon kom nära honom bombarderades hans luktsinne av en parfympust som kom hans fasta försvar att vackla.

"Om ni vill, kan jag lätta upp alla vinklar i vokaler-na med sepia, det kommer att se dekorativt ut."

"Gör det om ni tror på det. Jag överlåter åt er att utföra ert arbete på bästa möjliga sätt. Hur mycket tid behöver ni?"

"En vecka. Om vädret håller sig lika soligt som idag hinner den torka." Hon föreföll inte ha lagt märke till hans doti och randiga rock. "Kan jag slå in den igen?" frågade han, och hon nickade. Han virade papperet om skylten, knöt snöret och beredde sig att gå.

"Har ni bråttom" frågade hon plötsligt.

Han tvekade en halv sekund. Om han sagt "ja", kunde framtiden ha blivit helt annorlunda. Men han tvekade mellan ja och nej, och det var hon som fattade beslutet åt honom. "Kom och sitt ner en stund", och han följde fåraktigt efter henne. Hon gick tillbaka till sin plats vid skrivbordet och såg på honom utan att säga något. Hon frågade plötsligt: "Varför har du glasögon på dig? är dom inte mest till hinders inomhus så här dags?"

Han måste hitta på en förklaring. "Jag har fått nånting i ögat..." Han började fantisera ihop en historia.

"Gör det ont?" frågade hon.

"Lite", sa han utan att se på henne.

Plötsligt kom hon fram och tog av honom glasögonen och stirrade honom i

ögonen. Denna handling var så plötslig att Raman knappast hann fatta vad som skedde innan hon satt på sin plats igen och sa: "Jag kan inte se nånting nu. Kanske ska du skölja ögonen. Jag har fått en viss medicinsk utbildning, förstår du."

"Så bra då!" sa han. "Då kan jag komma till er om jag råkat ut för nåt."

Hon hade inte återlämnat hans glasögon utan burit dem med sig. Hon höll upp dem mot ljuset, förde dem upp och ner och sa: "Kasta bort dom, glaset är ojämna och fulla av defekter. Dom kommer att göra dig vindögd."

"Importerade från Hongkong", sa han som en sorts försvar.

"Ja, då förstår jag", sa hon, och han förstod inte vad hon menade.

Han låg och vred sig i sängen den natten. Hon

hade rört vid honom, och det hade drivit upp hans blodtryck så högt att han känt sig yr, och hennes parfym hade nästan bedövat honom. Han hade stulit till sig en glimt av henne när hon fumlade med glasögonen på hans näsa. Men hon hade stått så nära att han inte kunnat se henne tydligt. Hur som helst var det mycket i hennes väsen som förbryllat honom. Jag måste komma över den här besattheten, sa han sig. Till igår var jag en fri man utan några känslöbindningar. I dag är jag inte kapabel att tänka på någonting annat. hon har till och med tagit från mej glasögonen som skulle hjälpa mig att bevara min sinnesfrid. Han låg och vred sig hela natten. Drömmar av alla de slag förföljde honom och alla hade de med denna kvinna att skaffa. Hon sa flera gånger: "Kom hit till mig raring." Och hon hade inga kläder på sig.

När han vaknade, skämdes han. Den självtuktens fästning han mödosamt rest under loppet av sitt liv föreföll vackla. Han hade valt att leva som untkarl trots många tillfällen som kommit i hans väg, då han kunnat välja sig en brud eller åtminstone uppleva en kurtis. Överrevisorsn från Nagpur och hans dotter - vilken skönhet hon var! - bildad, verserad, ståtlig och elegant som en filmstjärna. Hur hade de inte ansträngt sig att fånga honom förra året - karln hade lämnat sin dotter ensam med honom i deras rum på Anand Bhavan Hotel. Men han hade ståndaktigt hållit sig på distans från henne och försmått henne enbart av det skälet att han inte ville visa intresse för kvinnor. Han ville be-

visa att man-kvinna-relationen inte var någonting oundvikligt och att det fanns andra, viktiga saker att göra i livet än att gifta sig.

Och det hade funnits fler, många fler. Flickorna som glodde efter honom när han hade något ärende till colleget, och alla föräldrar till giftasvuxna flickor som skickat honom horoskop, och alla kvinnor som stannat och tittat efter honom som om de varit redo att följa hans minsta vink. Han hade framhärdat. Han brukade säga sig att ju ivrigare de försökte, desto bryskare blir de avvisade. Han hade stålsatt sig mot denna blunder, som begåtts av mänskliga varelser ända sedan Adams tid. Om Adam hade varit stark i anden, skulle hela skapelsen ha utvecklats annorlunda. Anden hade oupphörligt angripits av författare, poeter och dramatiker som i alla tider spunnit på samma tema, kärleken - det lättaste av alla ämnen att handskas med. Denna filosofi har varit mitt pansar och gjort mig till ett unikum åren igenom. Står jag nu på nederlagets brant?

Ja svarade hans sannfärdiga samvete. Du hör nu till

en annan kategori. Du är en ärlig man. Granska dina tankar, pejla innehållet i dina hemligaste tankar och se efter vad som finns där. Du iakttar hennes fysiska företräden tum för tum oavbrutet medan du diskuterar måtten på hennes skylt. De kläder hon bär existerar i själva verket inte för dej, du frossar i vad du slumpvis kan skymta och hoppas få tillfälle att se kläderna blåsa av henne. När hon sitter vid skrivbordet, fantiserar du om att ha henne i ditt knä, medan hon konverserar dej drömmer du om att försegla hennes läppar med din kyss. Det är kvinno-släktets tragik - bruksartiklar är de, både i och utom sängen. Ni betraktar dem neutralt innan de fyllt sextio och fått rynkig hud. Kan du minnas anletsdragen på den kvinna vars lår du så länge stirrade på vid flodtrappan?

Det står illa till med mej, sa han sig och satte sig upp i sängen. Jag har drabbats av någon sorts chock och måste försöka komma över den för att inte göra mej till ett åtlöje. Göra klart jobbet åt henne och glömma henne, avsluta affärsförbindelsen utan att

höja blicken och se på henne.

För att komma bort från dessa tankar tände han ljuset, tog fram *Plantageägarens minnen* och försökte läsa. Han hade boken liggande uppslagen, men hans tankar irrade och drog sig som en resår tillbaka till utgångspunkten, tillbaka till nummer sju vid Third Cross, gled obehindrat över vägar och avstånd och genom dörrar och nattmörker. Undrar just om hon tänker på mej! En angenäm möjlighet.

Hans faster ropade från rummet bredvid: "Sover du inte? Varför ligger du vaken?"

Han blev som vanligt irriterad, och förtreten gav honom tillfällig respit från kärlekspinan.

Han släckte ljuset i ilska. Ska jag behöva förklara allt för gumman? Har jag ingen frihet? I mörkret erkände han för sig själv: Detta är äkta kärleksplåga.

En åkomma som jag brukat skratta åt när jag läst om den i böcker.

Ur R.K.Narayans
Skyldmålararen

Övers: Lennart och Inga-Britt Edberg
Rabén & Sjögren 1980

Anteckningar om resandet

1.

I en taxi på väg in till stan från flygplatsen. Gammal och skranglig och chauffören lutad över ratten som sökte han med armkraft driva fordonet framåt. Allting slår emot en, sköljer in genom de vidöppna rutorna, hett och fuktigt och doftande och dånande och svindlande. Äntligen är man alldeles säker på att man är där. Redan ångrar man sig också, längtar hem, oroar sig, vänder sig om - men det är förbjudna känslor. Snabbt förs man allt längre in i det främmande, känner det uppfylla kroppen, smälter samman. Ensamheten, närvaron, rädslan, äventyret. Vägens makt, resenärens vanmakt. Utlämnad. Man är där. Äntligen. Vet vad som väntar, och vet det inte. Är det det som är svaret på frågan i bekhuvudet: varför? Vad skulle jag här att göra? Varje gång likadant: förvirringen och hemkänslan, skräcken och glädjen, klivenheten, dialektiken. Resandets hemlighetsfulla alkemi. Att våga utsätta sig för omvandlingsprocessen. Det som inte kan namngivas.

2.

I beskrivningen, denna och alla andra: ord, bilder, tecken, koder, symboler. I verkligheten: något annat.

Dessa förädiska abstraktioner: "Sydasien", "Afghanistan", "Indien". Etiketter klistrade på människor, träd, stenar, berg, öknar, himmel, hav, vägar, ljusförhållanden. munarter, tusen sätt att se tusen landskap, tusen upplevelser bortom orden.

3.

Att resa i Asien. Det går inte att beskriva. Det blir fel. Det går bara att resa själv.

Det första jag tänker på är alltid lidandet, det andra det som kommer efter lidandet.

Det ena förutsätter det andra. Man reser, och man kommer fram. Och reser igen. Dagar och nätter ombord på bussar och tåg vars destinationsorter ter sig som ouppnåeliga utopier.

4.

Inte nog med att man mot sin vilja framstår som representant för den västerländska neokolonialismen (turismen är en del av imperialismen), dras över samma kam sofn vilken masstursist som helst och körs raka vägen till lyxhotellet trots att man insisterar på att få bo på det där billiga pensionäret man hittade vid sitt senaste besök. Man tvingas därtill utstå alla de psykiska och fysiska strapatser just därför att man vill uppleva verkligheten, vill man markera en distans till lyxturisterna, vill färdas och leva som de människor som bor i landet.

5.

På en av de suddiga telefotobilderna från det ockuperade Afghanistan står en rysk stridsvagn framför turistbyrå i Kabul. På husväggen finns en skylt med texten *Afghan Tourist Organisation*. Men stridsvagnen skymmer slutet. Det ser ut som om det står *Afghan Tourist*.

Turismen började med kolonialism. Ibland kan man fråga sig vilken som är värst: en militär invasion eller turismens lömska kulturinfiltration? Mot den förre kan man åtminstone försöka försvara sig. Men mot den senare?

6.

På husväggar i Kathmandu har jag läst väggtexter som betecknar turisterna som "utländska hundar".

Det känner man sig också som ibland. Gläfsande. Troskyldig. Trött och förvirrad, loppor i pälsen, tungande hängande ur munnen, skymfad av människornas blickar. Missförstådd. Ömkande sig.

7.

Utrustningslista för resenärer i Asien: 1) Tid. 2) Tålmod. 3) Kärnfysik. 4) Gott sittfläsk (för buss- och tågresa). 5) Fördomar (att byta mot nya). 6) Idealism (att offra som barlast i händelse luftskeppet börjar sjunka).

8.

Man bör skriva ner förväntningarna till ett absolut minimum, det är enda chansen att undvika sammanbrott. Har man som enda målsättning att ö h nå fram till Benares är risken liten att man blir galen, ty förr eller senare kommer man fram. Föreställer man sig att man ska komma fram på en viss tid, bryter man samman redan efter ett par timmar när man inser att man ännu inte ens har lämnat Kathmandu, att bussen fastnat i lervällingen och att en lastbil just lagt sig på sidan och spärrat av vägen för resten av dan.

9.

- Jag lät vanligtvis bära mig i en palankin eller "palki", såsom det heter på hindustanska. En sådan "palki" liknar en avlång, mörkgrön trälår; den hänger på en stång och bäres av fyra svarta "coolees" eller "kahars", två framför och två bakom. Man kryper in i den samma genom en öppning på sidan och lägger sig rätt bekvämt på en madrass med hufvudkudde: invändigt finnas äfven hyllor till begagnande i händelse af behof. Bärarne, som med denna inrättning på axlarna luffa rätt fort, hafva icke mera kläder på sig än vanliga åkhästar, och deras hufvudskallar, utan turban eller hår, glänsa i solskenet som polerade kanonkulor.

Egron Lundgren, *En målares anteckningar. Utdrag ur dagböcker och bref. Indien*, Stockholm 1884.

10.

Det bästa Indien ärvt efter England är järnvägsnätet. Det sämsta är byråkratin som gör varje biljettinköp till ett helvetiskt dagsverke.

11.

Det finns ingen sydasiatisk motsvarighet till Transsibiriska järnvägen; den felande länken är Afghanistan. Paul Mohn, den svenske resenären, ägnar flera sidor i sin bok *Resa till Afghanistan* (1930) åt reflektioner om vad en afghansk järnvägsförbindelse mellan det ryska och det indiska rälsnätet skulle kunna innebära. Exempelvis skulle man kunna ta sig från Stockholm till Dehli på 8 dagar.

I brist på tåg får man ta bussen. Det är det bästa sättet att nå Sydasien: billigast, och långsammast. Man börjar vid närmaste hållplats, åker så långt man kan och fortsätter därefter med nästa buss. Man kan, åtminstone teoretiskt, lägga sträckan Istanbul - Dehli bakom sig på drygt en vecka. Mig tog det dock ett par månader 1973. (Dessutom fick jag dysenteri, vilket är en annan

TURIST
FOTO:
JOHAN
TELL

historia, även om den egentligen i allra högsta grad hör till bilden av resandet i Asien.) Reskostnaden uppgick till 100:-.

Denna resa låter sig numera svårligen göras på grund av situationen i Iran och Afghanistan.

12.

...But now

*the great crash of buildings and planets
breaks thru the walls of language and drowns
me under its Gangens heaviness forever.*

*No escape but thru Bangkok and New Yourk
death.*

Allen Ginsberg, *Last Night in Calcutta*, 1963.

13.

Att resa i Asien är ingen semester. Det är ett slitsamt heltidsjobb, ett fysiskt kraftprov, en psyk-test. Det är ett personlighetsdilemma, en rollkonflikt, en kulturkollision där de traumatiska upplevelserna följer slag i slag.

Den långsamma, förrädiska, avtrubbande nedbrytningsprocessen förvandlar förr eller senare den duktige, medvetne, kunnige och intresserade resenären till ett vrak som svär åt folk och slår omkring sig och skäller ut rikshachauffören för att han inte cyklar fort nog.

14.

Och ändå reser jag

Och ändå längtar jag varje dag dit.

Och ändå måste jag gång på gång återvända till dessa heta öknar och höga klara berg och eviga och myllrande människomassor och ensamheter och visioner av förgången och kommande tid.

Och ändå måste jag gå in i det hemliga rummet igen och förlora mig och finna mig själv.

Och ändå

15.

Du blir en annan än den du var. Du är inte längre dig själv. Eller är det i själva verket det du är? Du vet inte. Det otäcka är att du inte vet-ö h tycker du dig veta allt mindre.

Då ska du veta att allt detta trots allt är en av de mildare former av personlighetsförvandling en asienresenär kan bli offer för. Det finns betydligt värre.

Fråga europeiska tiggare i arkaderna i Connaught Circus i New Dehli.

Fråga de undernärda knarkarna på de kackerlacksknastrande bakgatshotellen.

Fråga dem vars sista vision förbleknat; de gör sig inte längre några illusioner.

Deras tåg har sparat ut. Deras buss är en skrothög i skuggan av

banyanträdet. Inga bönder hjälper mer, Inga mantras, inga *aum* Kali låter sig bevekcas av deras klagorop. De försvinner ut i den främmande topografin, in i den stora labyrinten. De blir häxor och helgon i myten om Österlandsfärden.

Jag kan avundas både dem och Egron Lundgren.

16.

Världen väntar. Vägen börjar här.

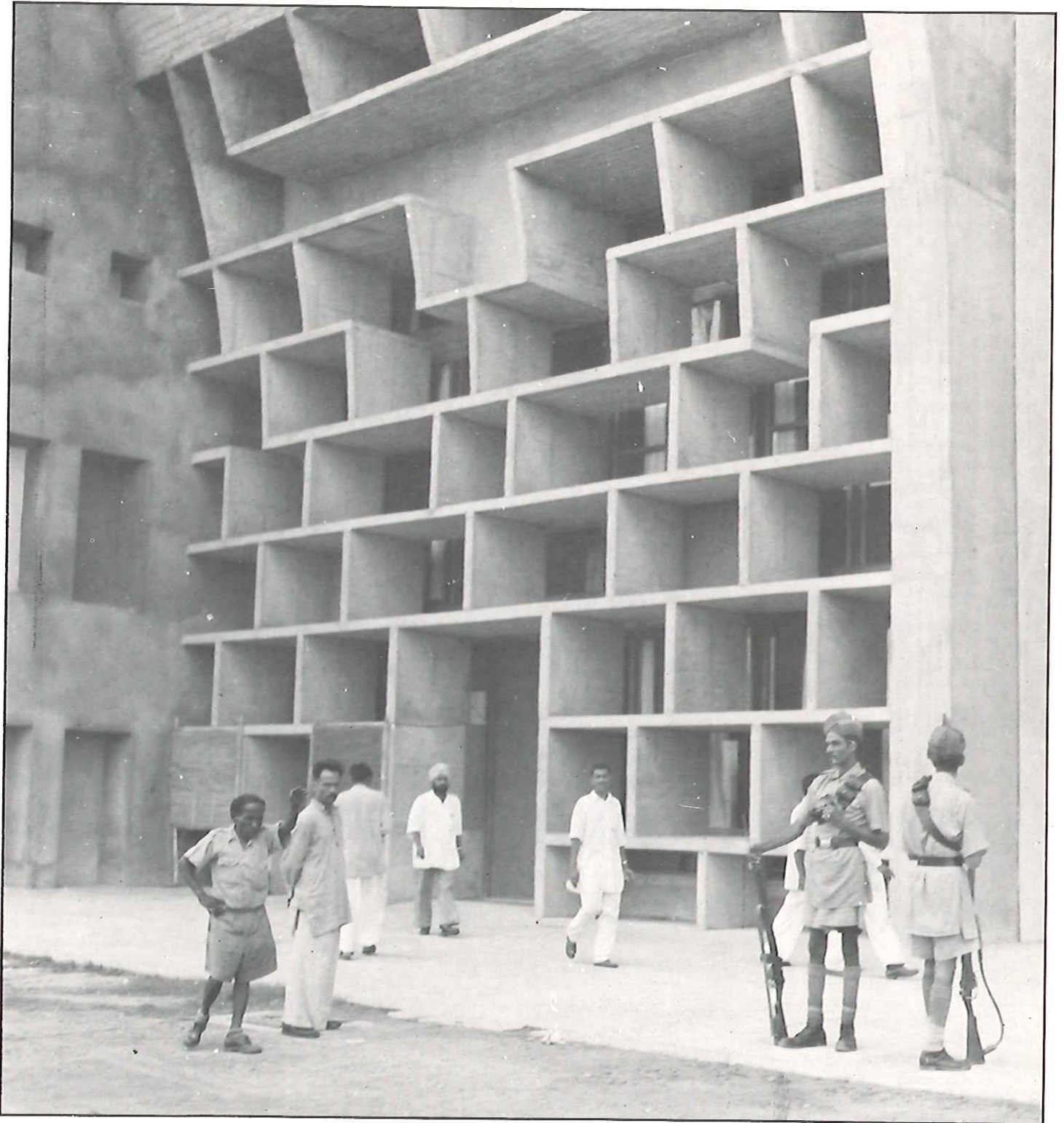
Bäst att anlända som ett oskrivet blad. Och återvända som en tjock bok. (I stället för tvärtom)

Res nu. Fråga inte varför. Det finns inga svar.

Tomas Löfström

CHANDIGARH

den misslyckade frihetsymbolen

Mitt ute på slätten, på gränsen mellan delstaterna Punjab och Haryana, har en ny värld av stramt tuktad betong vuxit upp.

Chandigarh är ett av världens största stadsexperiment och kanske arkitekten Le Corbusiers främsta bidrag till historien.

Men den är också i grunden en odemokratisk stad som snarare symboliserar nykolonialism och ojämlikhet, än den frihet och framtidstro den var ämnad att gestalta, anser Geza Nagy, som har bott i Chandigarh.

Tillsammans med Brasilia och Islamabad räknas Chandigarh till den moderna tidens stora — men också kontroversiella — arkitektoniska och stadsplanemässiga bedrifter.

Chandigarh är en s k totalt planerad stad, som — i likhet med Brasilia och Islamabad — har byggts från grunden, utan någon tidigare bebyggelse att ta hänsyn till. Den symboliserar de guldkantade förhoppningar som Jawaharlal Nehru, Indiens första premiärminister, har gett uttryck åt i följande ord:

”Staden måste bli en symbol för Indiens frihet, den måste vara obunden av traditioner, ett uttryck för vår tro på framtiden.”

Till lockelsen, som staden utövar på turisterna, bidrar säkert det faktum, att den har planerats av en västerlänning. Det var den schweizisk-födde Charles-Edouard Jeanneret, mer känd under artistnamnet Le Corbusier, som i spetsen för ett fransk-engelsk-indiskt arkitekt-team stod bakom skapelsen av denna stad.

Le Corbusier är en av den moderna tidens — och i varje fall västerlandets — mest berömda arkitekter. När han dog, 78 år gammal, var han geniförklarad och troligen mer uppskattad än någon annan arkitekt i världen.

Det var alltså denne man, som på hösten 1950 lät sig övertalas av en delegation regeringstjänstemän från Punjab att planera deras nya huvudstad.

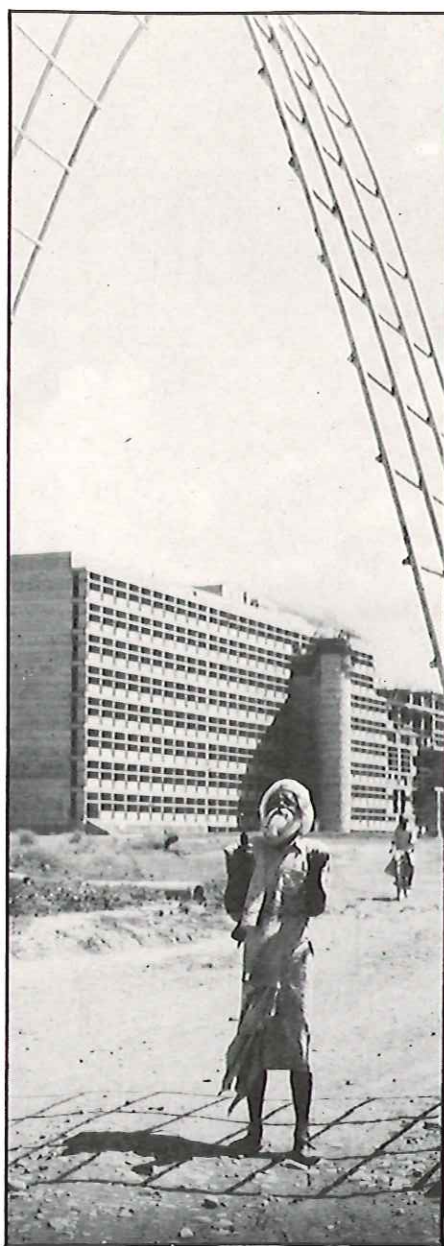
Chandigarh kom till i en tid av desperation och genomgripande förändringar på den indiska subkontinenten. När Indien blev självständigt 1947 delades den före detta kolonin i två stater: Indiska Unionen och Pakistan. Det innebar att Punjab skars mitt itu, vilket fick katastrofala följder. Häftiga sammandrabbningar mellan sikher, muslimer och hinduer, stora flyktingströmmar över gränsen i båda riktningar, med hundratusentals döda och lemlästade som resultat. Det var en av historiens största folkomflyttningar som därmed ägde rum. I Pakistan räknar man med att 6,5 miljoner islamiska flyktingar strömmade in i landet, medan 5,5 miljoner sikher och hinduer lämnade Pakistan.

En helt ny stad

Den indiska delen av Punjab hade ingen huvudstad efter delningen. Det fanns flera större städer, men ingen som självklart ansågs lämplig som huvudstad. Så man be-

stämde sig för att bygga en helt ny stad, som på ett konkret sätt skulle symbolisera landets nyvunna frihet, men samtidigt också ett avståndstagande från den kaotiska och blodiga början som självständigheten fick. Det skulle bli en demokratisk stad, påpekades det, i motsats till det imperiala Delhi, engelsmännens koloniala centrum.

Problemet var bara att det inte fanns en enda indier, som ansågs vara lämplig att ta

Samtliga foton från Chandigarh är tagna av TORGY SOMMELIUS.

ansvaret för detta enorma företag. Därför gav man sig ut på jakt till Västerlandet. Först fann man den amerikanske stadsplaneraren Albert Mayer, som lade fram ett ambitiöst förslag till stadsplan, som han kallade ”organiskt” — hans stad var nämligen tänkt att fungera som en människokropp. När hans medarbetare Matthew Nowicki omkom i en flygolycka på väg hem från Indien, drog sig Mayer ur projektet. Man fick leta efter en ny huvudarkitekt. Så kom Le Corbusier in i bilden.

Den strålande staden

I och med att han accepterade erbjudandet, fick han chansen att pröva sina idéer om en total stadsplanering, som han hade teoretiserat över och skrivit om ända sedan 1920-talet. Han hade kallat sin idealstad ”la ville radieuse”, den strålande staden. Denna stad skulle byggas efter principen om de tre ”grundelementen”, solen, rymden och grönskan. Dessa element ansåg Le Corbusier livsnödvändiga för alla organismer, inte minst den mänskliga. Eftersom stadens funktion är att betjäna människan, så borde den också betraktas som en organism.

Mayers organiska stadsplan var alltså inte främmande för Le Corbusier. Han accepterade grundidén, men modifierade den efter sina egna teorier och syften. Mayers grundtanke var att staden skulle fungera som en människokropp, med dess olika ”organ” på motsvarande plats. I Chandigarhs fall fick denna idé — i dess modifierade form — följande utformning:

Kapitoliet (regeringsbyggnaderna) fick utgöra ”huvudet”, bankerna ”hjärtat” och det stora kommersiella centrat ”magen”. Av någon anledning fick ”armarna” motsvaras av institutionerna för högre utbildning (högra armen) och industrierna (vänstra armen).

”Lungorna” skulle utgöras av parkerna och ”ådrorna” av vägarna. Dessa båda ”organ” lade Le Corbusier stor vikt vid, de skulle nämligen bilda grundstrukturen i hans princip om luft-rymd-grönska.

Den benlösa organismen

Den minst genomtänkta jämförelsen, som varken den store arkitekten eller någon annan tycktes särskilt intresserad av, gällde ”benen” i organismen — bostadskvarteren där arbetarna skulle bo. I konsekvens med detta ointresse har man inte börjat bygga arbetarnas kvarter förrän ganska nyligen.

Organismen Chandigarh började nämligen byggas uppifrån och neråt. Capitoliet, som består av Parlamentet, Sekretariatet och Högsta domstolen, ritades av Le Corbusier själv och byggdes först. Sedan följde ”magen” och ”hjärtat” och så småningom ”armarna” och ”vävnaderna” — bostadskvarteren för stadens funktionärer. Men som sagt, ”benen” har man väntat

med in i det sista. Men var bodde då arbetarna, de som har byggt staden, under alla dessa år? Det är en av de pinsammaste frågorna man kan ställa angående denna idealstad, som skulle bli prototypen för den nya demokratiska staden, i motsats till det koloniala, imperiala Delhi.

Inbyggd ojämlikhet

Chandigarh är emellertid allt annat än en demokratisk stad. Snarare är den odemokratisk, där ojämlikheten är inbyggd på ett högst raffinerat sätt.

För det första är Chandigarh en utpräg- lad byråkratisk stad — först huvudstad i Punjab, senare tre huvudstäder i ett: för

Punjab, Haryana och unionsterritoriet Chandigarh.

För det andra är den en utbildningsstad, där den "högra armen", universitetet och högskolorna är betydligt överdimensione- rade, jämfört med den "vänstra armen", industrierna.

För det tredje är hela stadsplanen klart elitistisk, med en inbyggd särbehandling av olika klasser. De fattigaste skikten, de som bygger staden och ger service åt den övriga befolkningen, dvs dem som staden är av- sedd för, har man aldrig riktigt velat kän- nas vid. Dessa människor har ända sedan början betraktats som "tillfälligt bosatta" i staden. Således har man inte planerat några

bostäder åt dem. Resultatet har blivit de icke önskvärda slumbildningarna — eller som man föredrar att kalla dem "labour colonies", arbetarkolonier.

Dessa oplanerade arbetarkvarter, som till stor del bebos av arbetare från andra del- stater än Punjab, mest från södra Indien, har vuxit upp spontant i anslutning till de aktuella byggnadsplatserna.

Generande slum

När Kapitoliet byggdes uppstod flera slumliknande områden runt det, till plane- rarnas och administratörernas irritation. När byggnationen var färdig revs slummen,

varpå den återuppstod kring de nya byggplatserna. Efter ett tag förlorade man kontrollen över slumbildningarna, när flera av dessa började bli permanenta. Först revs de ner med jämna mellanrum, men byggdes upp lika snabbt på samma plats. En av de största "arbetarkolonierna" finns direkt i anslutning till universitetet. Den har efterhand blivit accepterad som en integrerad del av staden. Men accepterandet sker med blandade känslor. För samtidigt som man skäms för dess existens, så är man beroende av den service dess befolkning består med: från städning och barnpassning till mjölkleverans och hantverksarbete av olika slag.

Ett annat belägg för den inbyggda ojämlikheten är den offentliga sektorn, som dominerar Chandigarh. De offentligt anställdas bostäder är klassificerade i enlighet med invånarnas inkomstnivå och tjänsteställning.

Finast bo vid huvudet

Det fanns från början 13 olika kategorier, men då det "kändes odemokratiskt" reducerades de till sju. Kategori 1 omfattar endast en bostad, som tillhör Guvernören, kategori 2 är chefministrarnas, kategori 3 bebos av domare vid högsta domstolen, osv, osv ända ner till vaktmästarna och andra lågstatusgrupper, som bor i de lägsta kategorierna.

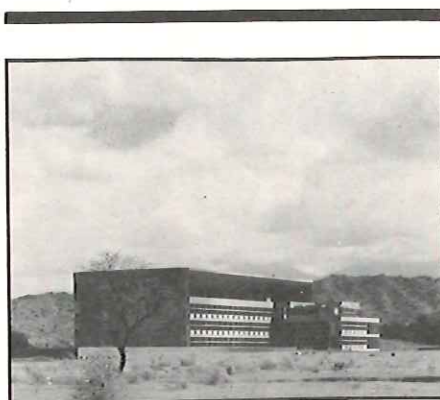
Inte nog med att bostäderna är kategoripuppdelade, de är också placerade enligt samma statusänkande. Det är finast att bo nära "huvudet", alltså där de högsta bostadskategorierna är belägna.

Sektorsuppdelningen, som var Le Corbusiers idé, bygger på teorin om relativt självständiga bostadskvarter, också kallade "neighbourhoods", grannskaper. Varje sektor är närmast ett jättekvarter, med egna affärscentra, skolor, parker osv. Det finns hittills 47 sektorer planerade. I den första etappen byggde man de första 30 och i den andra, vilken fortfarande pågår, planerar man att bygga ytterligare 17.

Den andra etappen omfattar också ett antal arbetarbostäder, men det har redan visat sig att de planerade bostäderna är alldeles för dyra för de människor de är avsedda för. Därför har allt fler lämnat de bostäder de har blivit tilldelade och flyttat ut i slumkvarteren. Enligt en undersökning ökar slumbefolkningen i Chandigarh nästan dubbelt så mycket som den totala befolkningen.

Nära till golfklubben

De områden där de högsta bostadskategorierna finns är betydligt mindre tätbyggda och tätbebyggda än de lägre kategoriernas. Vidare har de mycket välsköta parker och ju längre bort man kommer från "huvudet" desto torrare är grönområdena, stadens "lungor". Befolkningen i de finaste sektorerna har dessutom närmare

till sina jobb och till diverse rekreatiionsområden. Som illustration kan vi ta de anställda vid Sekretariatet:

De högsta tjänstemännen bor i de angränsande sektorerna, i hus som för det mesta är alltför stora för deras familjer, med en välskött trädgård, som i sin tur är omgiven av andra trädgårdar och välsköta parker. Dessutom har de nära till den konstgjorda sjön — med båtklubb och allt — och till golfklubben och till botaniska trädgården, som samtliga ligger i anslutning till Sektor 1. Trots att dessa människor bor på gångavstånd från såväl jobb som från stadens bästa rekreatiionsområden, så har samtliga bil — i många fall till och med privatchaufför.

I kontrast till denna privilegierade grupp, som är liten men mäktig, bor majoriteten av de övriga offentligt anställda långt ifrån sina arbetsplatser, ofta på andra sidan staden. Men dessa har inga bilar, i bästa fall cyklar att ta sig till sina jobb med.

Klass istället för kast

Chandigarh har alltså knappast blivit den symbol för ett nytt, demokratiskt Indien som Nehru och många med honom hoppats på. Men nog är det en stad som på sitt sätt

har brutit med traditionerna. Man ser till exempel inte mycket av kastsystemet och dess yttre manifestationer, exempelvis den kastmässiga segregationen, som är så tydlig i andra indiska städer och framför allt på landsbygden. Den har ersatts av en extrem klass-segregation, som säkert är lika strikt och effektiv som det gamla kastsystemet. Men i övrigt har man inte lyckats särskilt bra med att bryta med det gamla samhället och dess mekanismer.

Den omgivande verkligheten tenderar att tränga sig på hela tiden och fördärva den idyll planerna och administratörerna hoppades på. De lyckas inte hålla den oplanerade sektorn i schack och tvingas ge efter steg för steg för de funktioner som obehagligt breder ut sig på indiska städernas manér. Redan har Chandigarh överskridit den bestämda gränsen för dess befolkning på nuvarande stadium och närmar sig snabbt halvmiljonstreck, som staden är planerad för i färdigt skick.

Det är den officiella sektorn som växer mest och fortast — slummen och de auktoriserade marknaderna. Och kanske skulle man ändå kunna säga att det är just denna utveckling som kan ses som ett sundhetstecken. Det är ett slags tyst protest mot den elitistiska, auktoritära stadsplaneringen, som bara kan tjäna de besuttna och de styrande klasserna, som gärna vill tro att "City Beautiful", som Chandigarh brukar kallas i turistbroschyren, är deras, och endast deras stad.

En spännande stad

Chandigarh är, när allt kommer omkring, en egendomlig paradox: staden som har fått uppgiften att samtidigt symbolisera den utgående kolonialismen och den inkommande nykolonialismen. Utifrån detta perspektiv kan man säga att Chandigarh är en lyckad skapelse, som ett historiskt dokument över ett samhälles kram-paktiga försök att finna fotfäste i en ny era och en ny världsordning.

Le Corbusier spelade säkert den historiska roll han hade "föväntats" att spela — om man nu kan säga att historien förväntar något av någon. Eller för att citera en av hans kritiker:

"Le Corbusier hade alltså lyckats i sitt eget uppsåt: Han hade skapat en genial symbol för det samhälle han själv tillhörde som borgerlig konstnärlig individ. Och det är just därför han fick skapa Chandigarh, som vi känner så tydligt vilken makt hans arkitektur symboliserar: den imperialistiska senkapitalismen."

Chandigarh är en spännande stad. Åk gärna dit och se den, men låt dig inte frustreras av dess betonghårda och kvadratiska former. Det pulserande livet finns där bakom betongen och det rätvinkliga gatunätet.

Geza Nagy

När kalhuggning hotar miljön kommer

Trädkramarna

När den indiska industrin, med regeringens goda vilja, avverkar allt större skogsområden tiger inte den indiska befolkningen. När brännved blir alltmer svårt att få tag i, när översvämningar kommer allt oftare, när källor sinar och fälten torkar upp - allt på grund av kalhuggningarna - går de drabbade bergsborna man ur huse. För att värna om sin egen överlevnad, försöker de skydda träden mot skogsbolagens maskiner och motorsågar med sina egna kroppar. De kallas därför för "trädkramarna".

Den första demonstrationen äger rum på torsdagen. Längsgatorna tågar tredubbla led av män, i slitna byxor, i ylletröjor, några till och med i canvaskängor. De är nästan alla i övre medelåldern, någonstans mellan 50 och 60 år. De är alla arbetslösa, eller åtminstone - som det heter - "under-sysselsatta". De tågar genom staden Tehris gator upp till den kommunala förvaltningens kontor. De kräver jobb. De kräver ökade satsningar på "utveckling av bergsdistrikten". De vill att fler vägar ska byggas, fler dammar anläggas, fler industrier lokaliseras norrut. De vill också vara med och skörda frukterna av "framsteg och industrialisering". Och visst är det så, att vägar, dammar och fler industrier är det som ska ge oss framsteg och framtid?

Krav på inflytande

Den andra demonstrationen äger rum på lördagen.

Längs samma gator tågar tredubbla led av kvinnor - med saris lindade runt yllekoftorna, plastsandaler på fötterna, tomta krus på huvudet. Det är kvinnor i alla åldrar; de är alla småbönder från byarna i dalgången. De tågar genom Tehris gator upp till kommunalkontoret. De kräver vatten. De kräver inflytande över vad som händer i bergstrakterna. De kräver stopp på de besinningslösa avverkningarna. De föreslår ett byskogsbruk som alternativ till den traditionella utvecklingsplanen för området, som myndigheterna arbetar efter. Kvinnorna har

sett vattentäkterna sina och anklagar utvecklingspolitiken för att vara hänsynslös. De vill från början vara med och utforma framtidsplanerna för sin region. För att få garantier på att det över huvud taget ska bli frukter att skörda.

Skog för industribruk

Staden Tehri, där de båda demonstrationerna ägde rum i början av juni 1979, ligger i distriktet Tehri-Garhwal - ett av de åtta bergsdistrikt som utgör delstaten Uttar Pradeshs nordligaste gränsområden. Dessa åtta distrikt håller i många avseenden i nyckeln till Indiens försörjning: skogstillgångarna i bergsdistrikten har länge utgjort en eftertraktad resurs för landets industri; de stora flodsystemen i norra Indien rinner upp här - elkraft, bevattning, mineraltillgångar, virke; resurserna är många och viktiga. Den minsta obalans i Himalayas ekologi - och allt det jordbruk som drivs i anslutning till Ganges, Yamuna och dess bifloder (det vill säga i praktiken hela jordbruket i norra Indien - plus Bangladesh...) hotas.

Obalansen är redan åstadkommen - hotet redan verklighet. Om man tittar närmare på bakgrunden till flera av de "naturkatastrofer" som fört upp nyheter från Indien på dagstidningarnas förstasidor de senaste tio åren, så hittar man allt oftare miljöproblemen i bergstrakterna som bidragande orsak.

Människan och träden

- Så länge människan kan minnas har

skogen gett henne mat och skydd, foder, ved och redskap, säger Sunderlal Bahuguna en av profilerna inom Chipko Andalan, den folkliga rörelse som växt fram i Himalayaområdet och som bland annat försöker få stopp på den skövling av naturen, som ägt rum sedan framför allt slutet av förra århundradet.

- Det finns ett positivt beroendeförhållande mellan människan och skogen, mellan människan och naturen. I många samhällen - inte bara det indiska - har trädet varit livets symbol. Den klassiska indiska kulturen blomstrade i skuggan under grönskande träd. Bysamhällen och skogar, inte stadsbildningar, betraktades som det förnämsta stadiet av utveckling.

- Men den naturliga hänsynsfullheten gentemot naturen slogs sönder av den moderna industrikulturen - i Indien representerad av den brittiska kolonialmakten. Under det brittiska väldet började man betrakta skogarna i första hand som skatteintäkt och handelsvara. Den Forest Act (skogslag) som antogs 1878 och den som följde 1927 beskar hårt bybornas traditionella rätt att använda och ta hand om skogen - och gav istället regeringen rätten och möjligheten att kommersiellt exploatera skogarna.

- Den nya politiken och ekonomin tog varken hänsyn till lokalbefolkningens behov eller till naturens balans, påpekar Bahuguna. Många, framför allt männen, måste söka arbeten långt borta från sina hemtrakter.

Idag är konsekvenserna av den officiell-

la skogspolitiken, så som den bedrivits, låta att iakttas. Shangrila-drömmen om Himalaya som en utpost med orörd natur och kultur är i högsta grad en flagnad myt.

Protest med anor

Professor Jayanta Bandyopadhyay, som arbetat tillsammans med Chipkorörelsen och själv bedrivit forskning kring bergs-ekologi berättade vid en FN-konferens om "Himalaya-problemet" förra året:

- Under trettioåret förekom mängder av protestaktioner mot skogslagarna. De tog sig ofta uttryck i *satyagrahas*, alltså en form av icke-våldsmotstånd. Dessa protestaktioner var särskilt framgångsrika i områden där befolkningen för sin utkomst var beroende av skogen, t ex i Himalaya, i Western Ghats och i bergstrakterna i landets centrala delar.

- Icke-våldsaktionerna slogs ner av kolonialmakten. Den 30 maj 1930 dödades ett tjugotal bybor och några hundra skadades i byn Tilar i distriktet Tehri-Gahrwal när de samlats för att demonstrera mot maktbarnas skogshantering. Det finns många fler exempel på sådana konfrontationer.

- Chipko Andolan - "trädkramarrörelsen" - är våra dagars uttryck för en sekelgammal motståndskamp.

Med den ökande exploateringen av skogarna tvingades alltså många män överge sina småbruk i bergsbyarna för att söka utkomst på annat håll. Kvinnorna stannade kvar för att ta hand om familjen, jordbruket och boskapen - det är därför också kvinnorna som erfarit effekterna av nittonhundratelets "utvecklingspolitik". Till följd av kalhuggningarna har källflödet torkat upp och i många byar måste kvinnorna idag gå till fots flera mil för att hämta det vatten som ännu finns tillgängligt.

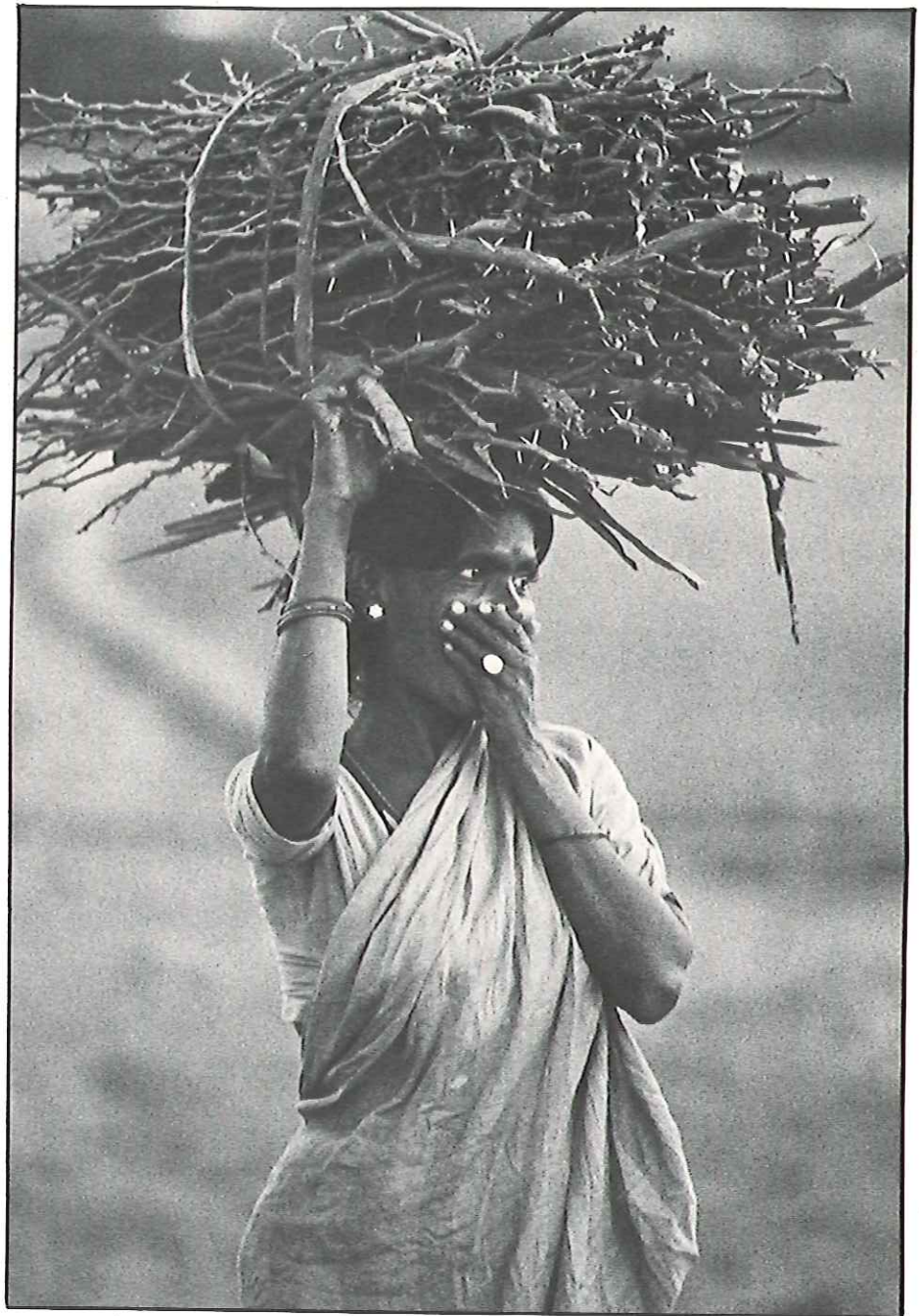
Under regntiden är numera översvämningar vanliga. Regnvattnet absorberas inte längre av ett ymnigt skogsbestånd. Jordskred hotar allmänt

- träden finns inte längre kvar och kan binda myllan. Rotsystemet håller inte längre klippblock och stenbumlingar kvar längs sluttningarna. Ved, foder, frukt, grüngödning, byggnadsmaterial - allt baserat på skogen - är numera ytterst knappa tillgångar.

Träd till pingisracketar

- Fröet till dagens chipkorörelse såddes faktiskt av Uttar Pradeshs delstatsregering, hävdar Bahuguna.

- I början av 1973 auktionerades de ut ett tillstånd att fälla mullbärsträd i Mandal till en sporthandlare i Allahabad. Han behövde råvara för tillverkning av bordtennisracketar. Mullbärsträdet har sedan generationer använts av byborna för tillverkning av plogar - man nytillverkar ju inte plogar särskilt ofta, så beståndet har aldrig varit hotat av dessa traditionella rättigheter. Men nu förvägrades byborna

ROGER STENBERG / SIDA:s bildarkiv

plötsligt denna rätt, med motiveringen att den vetenskapligt bedrivna skogspolitik som Skogsdepartementet svarade för måste sätta stopp för avverkningen av mullbärsträd just i det här området.

- Någon månad senare upptäcker dessa bybor, att en skogsentreprenör gör förberedelser att fälla precis dessa "vetenskapligt skyddade" träd! "Vad är det här för sorts vetenskap?" undrade de. "En vetenskap som förnekar plogar men försvarar bordtennisracketar?!" Spontan beslut byborna att skydda träden genom att hålla om dem så att skogsarbetarna inte kunde hugga ner dem.

Katastroforernas orsaker blir begripliga

Det var så dagens Chipko föddes. Byborna började ifrågasätta vad som

höll på att hända. Man samlades till bymöten och enkla skogsseminarier. Frivilliga arbetare hjälpte dem att söka svaret på raden av frågor: Varför sinar källflödena? Varför torkar fälten upp? Varför spolans myllan bort? Varför slammar floderna igen? Varför blir jordskreden fler och fler? Varför finns inte längre goda betesmarker?

De flesta svaren ledde fram till en kritik mot den skogspolitik, som drivs av delstaten genom Skogsdepartementet och kontraktörerna - men också mot den lättvindiga behandling av skogen som byborna själva gjort sig skyldiga till. Med byekonomin alltmer ansträngd har byborna själva tvingats exploatera skogen långt över traditionella mönster. De människor, som varit mest utsatta för den skogspolitik som bedrivits och som

drabbats värst av de "rationella" kalhuggningarna, har i sin tur sugit ut skog och jord allt hårdare.

Nu har de pålagt sig själva restriktioner och gemensamt handlingsprogram: sparsammare beskärning av lövverk till foder, omsorgsfull nyplantering av foder- och fruktträd längs fält och sluttningar, ja, överallt där det är möjligt att få ner en planta eller ett frö.

Protesten sprider sig

Men de ställer också krav på myndigheterna och har gått till aktion mot skogsentreprenörerna. Under en mångfald demonstrationer, seminarier, uppvakningar, planteringskampanjer, fotvandringar från by till by och allehanda andra aktiviteter har slagorden skullat det senaste decenniet:

Ghas Lakhru aur Pani

Yan ka vina Yojana Kani!

Utvecklingsplaner blir bara tomt prat

- om de inte först ger vatten och mat!

Trycket från Chipko-rörelsen, och så småningom från en rad liknande aktionsgrupper och folkliga rörelser på andra håll i landet, har tvingat myndigheterna till visst nytänkande. Man har t ex infört vissa restriktioner för avverkning och man har tvingats dra tillbaka en ny Forest Act för att arbeta om den.

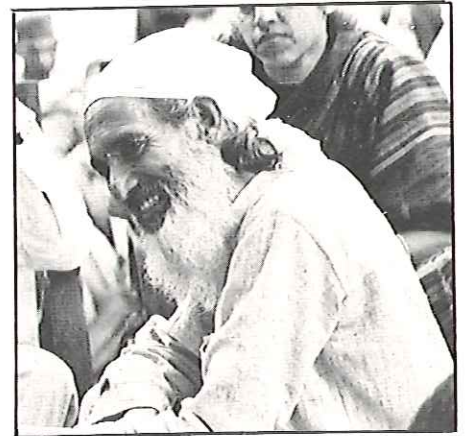
Vid mitten av åttiotalet fanns en motsvarighet till "trädkramarna" i flera områden: i Bihar, i Orissa, i Karnataka och även i grannlandet Nepal. Störst uppmärksamhet har Appiko-rörelsen i

Karnataka rönt, inte minst därför att den är välorganiserad och bedrivit en effektiv opinionsbildning.

Appiko inledde sitt arbete 1983 i distriktet Uttar Kannada. Den allra första aktionen - den 8 september - gällde att stoppa en kalhuggning av Kelase-skogen. Enligt mönster från kvinnorna i bergsbyarna i Himalaya knöt man heliga band kring träden och skyddade dem med sina egna kroppar.aktionen blev framgångsrik - och organisationen Parisara Sanrakshana Kendra bildades för att sprida kunskap om miljöfrågor till lokalbefolkningen. Effekterna har inte låtit vänta på sig - i flera områden har spontana aktioner ägt rum.

Varsam utveckling

Ett tvådagars Nature Camp (miljöläger) i Bommahalli demonstrerade klart Appikos popularitet, då över hundratals ungdomar sökte sig dit. I samband med lägret planterade deltagarna närmare två tusen frukt- och foderträd i området. Man hjälpte även lokalbefolkningen att bygga energisåla vedspisar och gav information om enkla metangasanläggningar för bybruk. I februari 1987 fotvandrade Appikoaktivister längs floden Cauvery mot dess källflöde i Kali Nadi. Genom vandringen ville man dels inventera miljön och dels sprida kunskap. Denna form av vuxenutbildning - fotvandring från by till by på traditionellt indiskt vis och diskussioner och möten längs vägen - betraktar organisationen som sin kanske viktigaste uppgift.

Sunderlal Bahuguna, legendarisk ledare för Chipkorörelsen

Pandurang Hegde, en av förgrundsgestalterna i Appiko, betonar vikten av en övergripande syn på de miljöproblem Indien är drabbat av. Det är inte frågan om enstaka punktinsatser - det gäller att ha en samlad ekologisk grundsyn när man skissar på alla former av utvecklingsplaner.

- Utveckling är något som måste hålla i längden. Skyddar vi inte skogen nu, så lär vi inte ha någon råvara att basera oss på den minsta småindustri på imorgon. Samma resonemang gäller en rad andra miljöfaktorer. Vilken sorts liv föreställer vi oss i övermorgon? Självklart kan man inte planera för och kräva ekonomiska förändringar utan att respektera naturen!

Med denna insikt som drivkraft sprider sig de folkligt baserade miljögrupperna över hela landet - och många av dem har tagit upp Chipkos taktfasta vandringssång och hälsningsord:

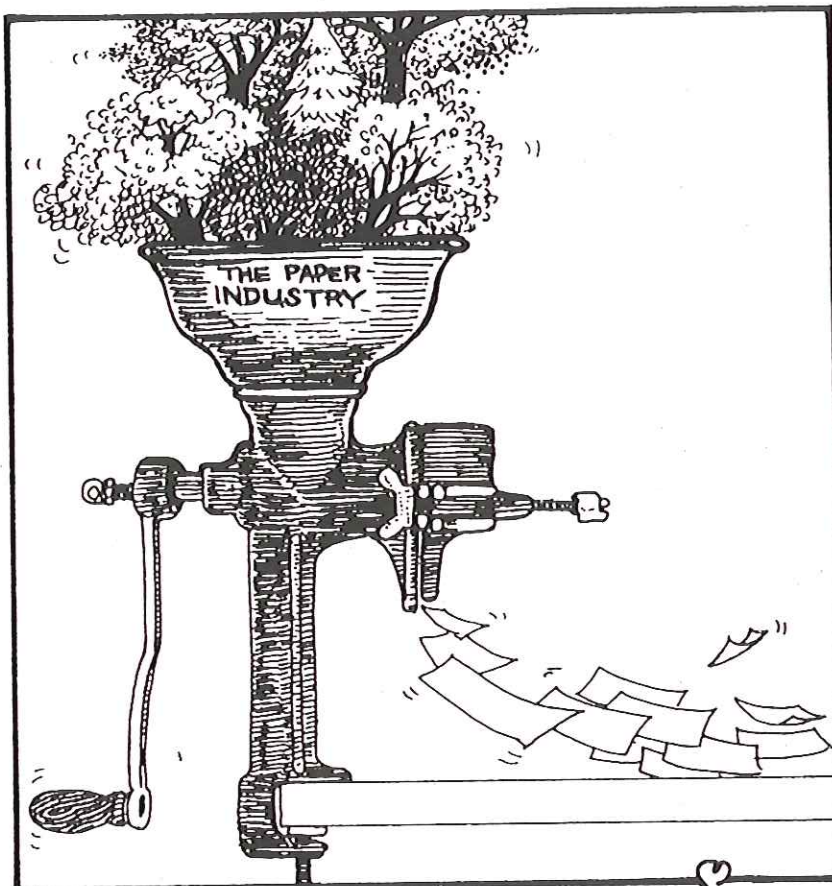
Mitti Pani aur Bayar!

*Skogen värnar bästa skatten:
ren luft, god jord och friskt vatten!
Ren luft, god jord och friskt vatten:
livets källa är den skatten.*

Ivo Iliste & Birgitta Göranson

Pari Devi - som har arresterats flera gånger i kampen för att skydda skogen

Kvinnliga indiska konstnärer

Sökte i Europa fann i Indien

Ingen bröt sig med en sådan lidelse loss ur konventionerna som målarinnan Amrita Sher-Gil i det koloniala konstillivet på 1930-talet. Och ingen har med sådan respekt och djup insikt hämtat modern förnyelse ur de folkliga konstnärernas kunnande som skulptören Meera Muckerjee som lever och verkar i Calcutta. De är viktiga i indisk konst.

Föregångarna i den moderna indiska konsten, t ex Rabindranath Tagore och Jamini Roy, hämtade sin inspiration från modernismen i Västerlandet och samtidigt från folkkonsten i indiska byar. Resan ut till byarna fyllde samma uppgift som en gång Gauguins resa till Tahiti: att kasta av sig ett dammigt och akademiskt kulturbegrepp, i Indien ett kolonialistiskt, och möta en ursprunglighet, finna rötter.

Det är, när det gäller Tredje världen, lika fördomsfullt att tala om att efterapa det europeiska som att tala om "primitiv" konst. Den europeiska modernismen har fått — ofta "stulit" — många avgörande impulser från andra kulturer. Så som t ex Picasso använde sig av afrikansk skulptur. Det handlar om givande och återtagande.

Den brittiska kolonialismens surrogat för ett konstliv, turistakvarellerna som majorerna förströdde sig med, var bara en avläggare av den s k salongskonsten i Europa, denna krassa och vykortsmissiga grosshandlarkonst som Gauguin på sin tid flydde ifrån. Så det handlar i båda fallen om ett uppror i både konst- och livssyn.

I Mura Muckjees trädgård sträcker denna bronsstaty sina armar mot skyn.

Viktigast är nog att det handlar om ett nytt konstbegrepp. Bilden som uttrycker för individens egen sanning. Konsten som utforskande, ifrågasättande och nyskapande. I en värld som industrialiseras och där den fabricerade masskonsten successivt ersätter den kollektiva och anonyma folkkonsten är den av allt att döma bildkonstens enda möjliga väg.

Men att förverkliga det nya konstbegreppet i ett Indien där individen hade kolonialismens och rasismens hela pressande tyngd att bära på... Tyngden av att förnekas jämbördig mänsklighet. Och att försöka skapa en länk i konsten mellan det förflutna och framtiden i ett land som visserligen äger omätliga kulturella skatter och trampats under fötterna av främmande erövrare, islamska moguler, brittiska majorer... Och att göra det medan konsten tvingas existera på en mycket smal marginal, liten publik och få institutioner. Det finns skäl att se med stor respekt på vad indiska konstnärer förverkligat.

Amrita Sher-Gil var född 1913 i Budapest. Hennes far var sikh, modern ungerska. De flyttade till Indien efter kriget och hon växte upp i den koloniala överklassens hemvist, Simla. Vid sexton års ålder kom hon med familjen till Paris och kastade sig ut i bohemliv och målarstudier. Paris var en glödhård där hon smidde sin konstnärsroll. Hon experimenterade med både livet och konsten. Familjeflickan blev känd som en exotisk fågel som levde hämningslöst i promiskuitet och bisexualitet. Hon blev uppmärksammas för sin målarbegåvning. Och även om hennes framgång snarare skedde på konstakademien och salongerna än i radikala konstkreter, är det inget tvivel om att hon kom i förbindelse med den nya konstens källåder och fann en utgångspunkt för ett eget nyskapande.

Inte av en tillfällighet var Gauguin hennes stora förebild. Självt upplevde hon att det inte bara var en fråga om stil. Genom Gauguin upptäckte hon sin indiska egenart, vägen tillbaka till Indien.

Tillbaka till Indien

Det var också tillbaka i Indien som hennes konst blommade ut under trettioalets senare del och fram till hennes förtida död, bara tjugoåtta år gammal. Särskilt de sista åren, då hon lämnat föräldrahemmet, utvecklade hon en egenartad lyrisk färgkonst där intrycken från Ajantafreskerna och indiska miniatyrer smält samman med det franska, bl a inspirationen från Modigliani, och där en sagoton och ett berättande om indiskt liv och indisk natur samtidigt laddas av en själförbrännande lidelse och kvinnomystik.

Enligt min uppfattning dog hon på tröskeln till ett märkligt konstnärsskap som kunde ha blivit ett eget kapitel både i kvinnokonsten och i indisk nutidskonst. En banbrytare hann hon bli. Med sin franska inriktning och sin måleriska konsekvens åstadkom hon en chock i det koloniala indiska konstlivet.

Många konstnärer från Tredje världen får först i Europas museer möjlighet att se sitt hemlands konstskatter. På det sättet hjälpte Europa, inte bara Gauguin, Amrita att upptäcka Indien. "Jag vet med säkerhet", skrev hon, "att hade vi inte kommit iväg till Europa, så skulle jag aldrig upptäckt att en fresk från Ajanta eller en liten indisk skulptur i Musée Guimet (i Paris) är mera värda än hela renässansen."

Meera Muckerjee

En liknande upplevelse av europeiska museer berättade Meera Muckerjee om när jag träffade henne i hennes rum i Calcutta hösten 1986. Också hon kommer från en väletablerad familj, en akademikerfamilj. Hon blev tidigt föräldralös. En bror som studerade tog med henne in till staden. Hon fick ofta tillbringa sin tid på museer. Hon lärde sig älska dem. De blev hennes äventyrsböcker.

Också Meera for till Europa för att studera till konstnär. Närmare bestämt till München för att lära till bildhuggare. Hon sökte sig till de europeiska museerna. Den egyptiska konsten och den grekiska, marmorskulpturerna i Lord Elgins samling, lärde henne något om konstens stora uppgift: att få fram något av mänskligheten.

Bortom den klassiska fann hon hos den tidiga arkaiska konsten i museerna en fantastisk rik och levande bronskonst, spännande genom sitt sätt att utnyttja och spela på bronsjutartekniken. Och plötsligt slog det henne: denna bronskonst från avlägsna tider fanns i dag levande i folkkonsten i de indiska byarna. Hon for hem för att lära av dem.

Grovjobbet själv

Hon berättade om sin första kontakt med folkliga bronsjutare. De var skeptiska. Ville hon stjäla deras kunskaper? När hon lyckats övertyga dem om att hon ville bli lärning satte de henne på prov. Vad kunde en fin lady som hon nedlåta sig till? Hon fick samla in getdynga. Med bara händer fick hon lösa upp den i vatten: när hon inte

sätt att tänka och se på livet.

Denna nära kontakt med folkliga bronsjutartekniken har gett henne ett genuint formspråk som hon behärskar och uttrycker sig med. Självt talar hon om tekniken, hon kallar det "mediet", att det kräver mycket, är svårt. Men att det också ger henne mycket. Hon lägger sina idéer i dess händer. De växer och förändras. Hon älskar "mediet" brons och det leder henne när hon skapar.

Rinnande bronsformer

Meera formar mänskliga gestalter, ibland höga som träd, med en levande och böljande rytm som går långt tillbaka i den indiska formtraditionen. Hon skulpterar huvuden över vars stora enkla form bronsens småformer lever ett spännande mikroliv. Ibland skriver hon berättelser med rinnande och smidiga bronsformer som ställer alla skulpturala regler åt sidan.

Detta är inte en konstnär som bygger modeller i lera och gips och överlåter åt en bronsjutare att översätta dem till bronsskulpturer. Hennes fantasi rör sig mitt inne

Bronshuvud av Mura Muckerjee.

gjorde sura miner accepterades hon av dem.

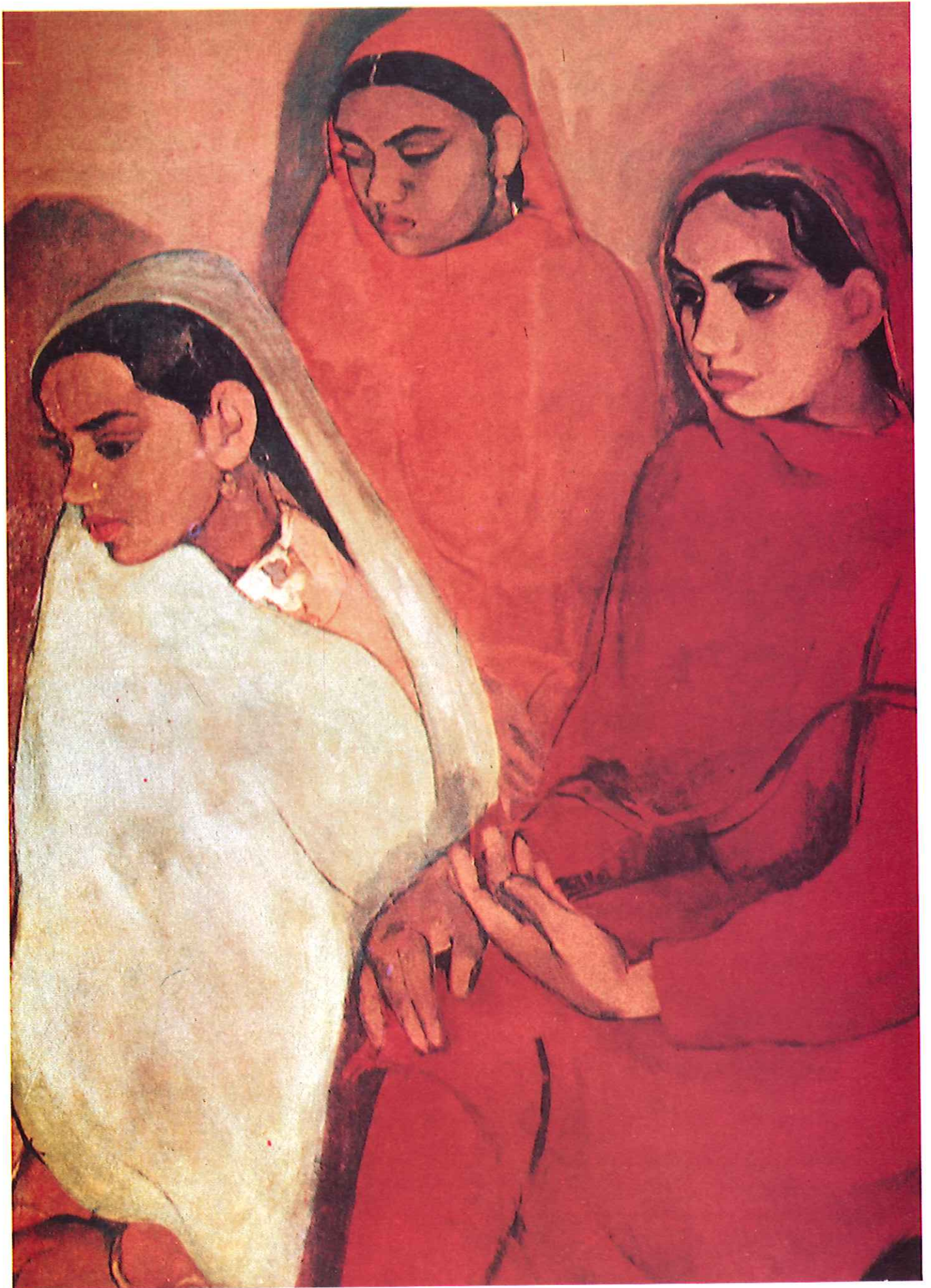
Meera Muckerjee har fortsatt att arbeta tillsammans med folkliga bronsjutare. Hon har lärt av deras teknik. Samtidigt är hon noga med att själv vara med i det hårda arbetet med gjutningen av sina stora figurer. Fastän ansträngningen gav henne en hjärtsjukdom — hon var sjuk när jag träffade henne och förbjuden av läkare att arbeta själv — fortsätter hon, berättar hon i brev. Hon vill inte utnyttja bronsjutarna, dra fördel av deras villkor. Hon lider av deras umbäranden. Hon inspireras av deras

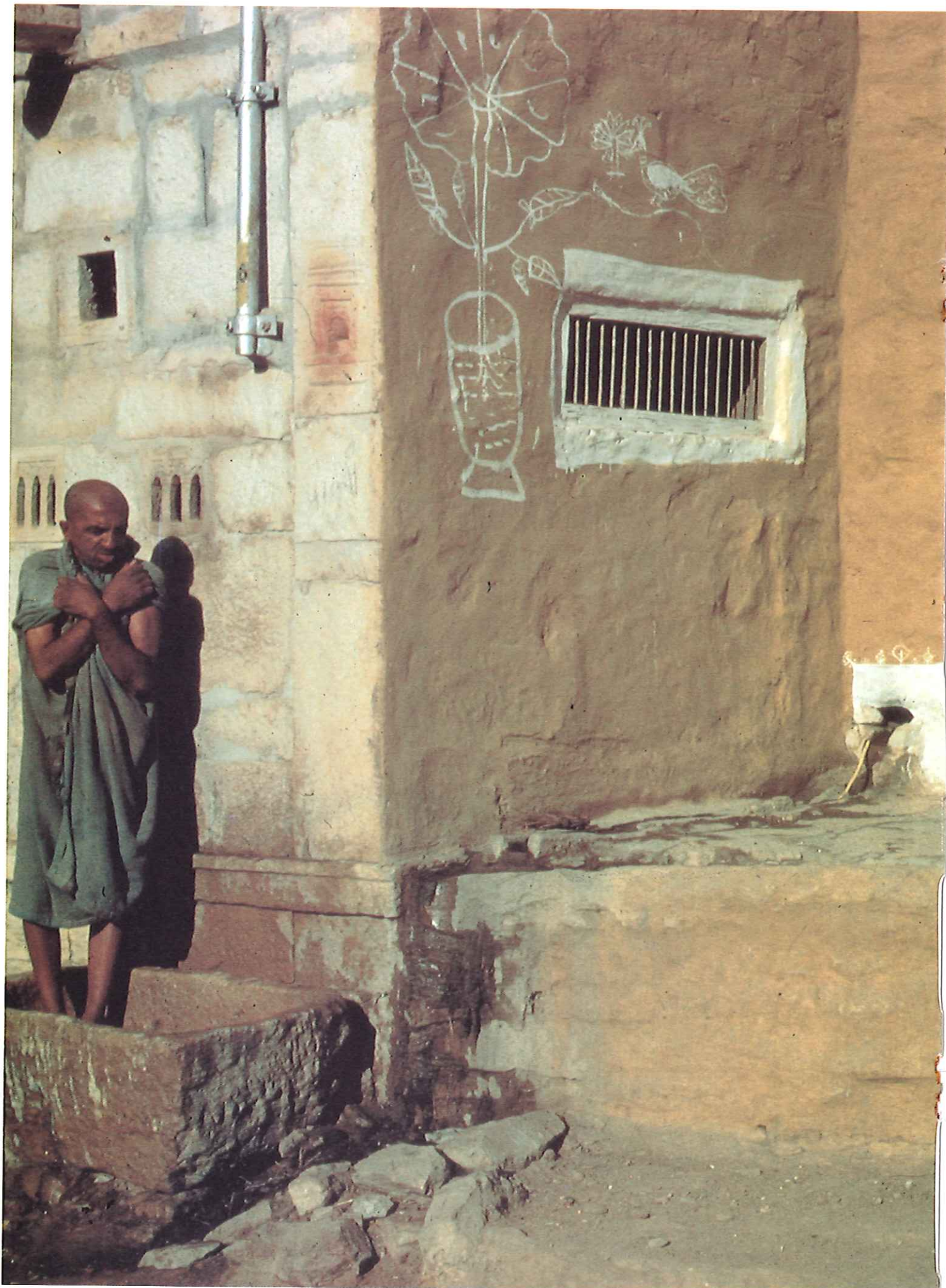
i det bronsjutar-hantverk som männen i byarna samlat generationers kunskap om.

Äkthet syns. Redan innan jag visste något om hennes väg som konstnär har jag frågat mig om hon inte visar på ett nytt och sannare sätt att lära och hämta inspiration ur den folkliga konsten. Ett ödmjukt och inträngande tillvägagångssätt, som får mycket av det senaste seklets dyrkan av "det primitiva" att framstå som rätt ytligt och kolonialistiskt.

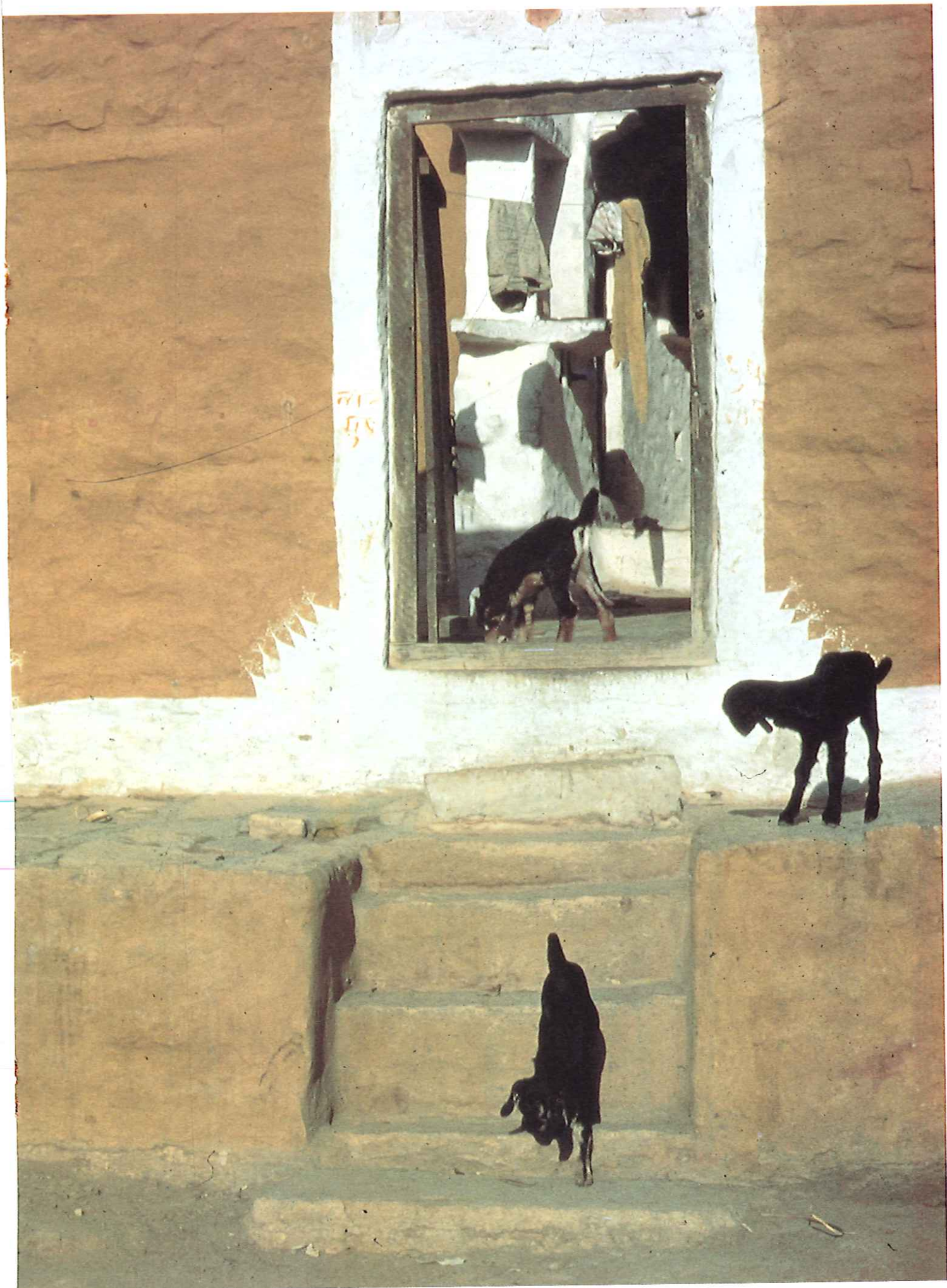
Det viktiga är att det öppnar en ny bildvärld.

Text och foto: Kristian Romare

HARRY GRUYERT / MAGNUM.JBL

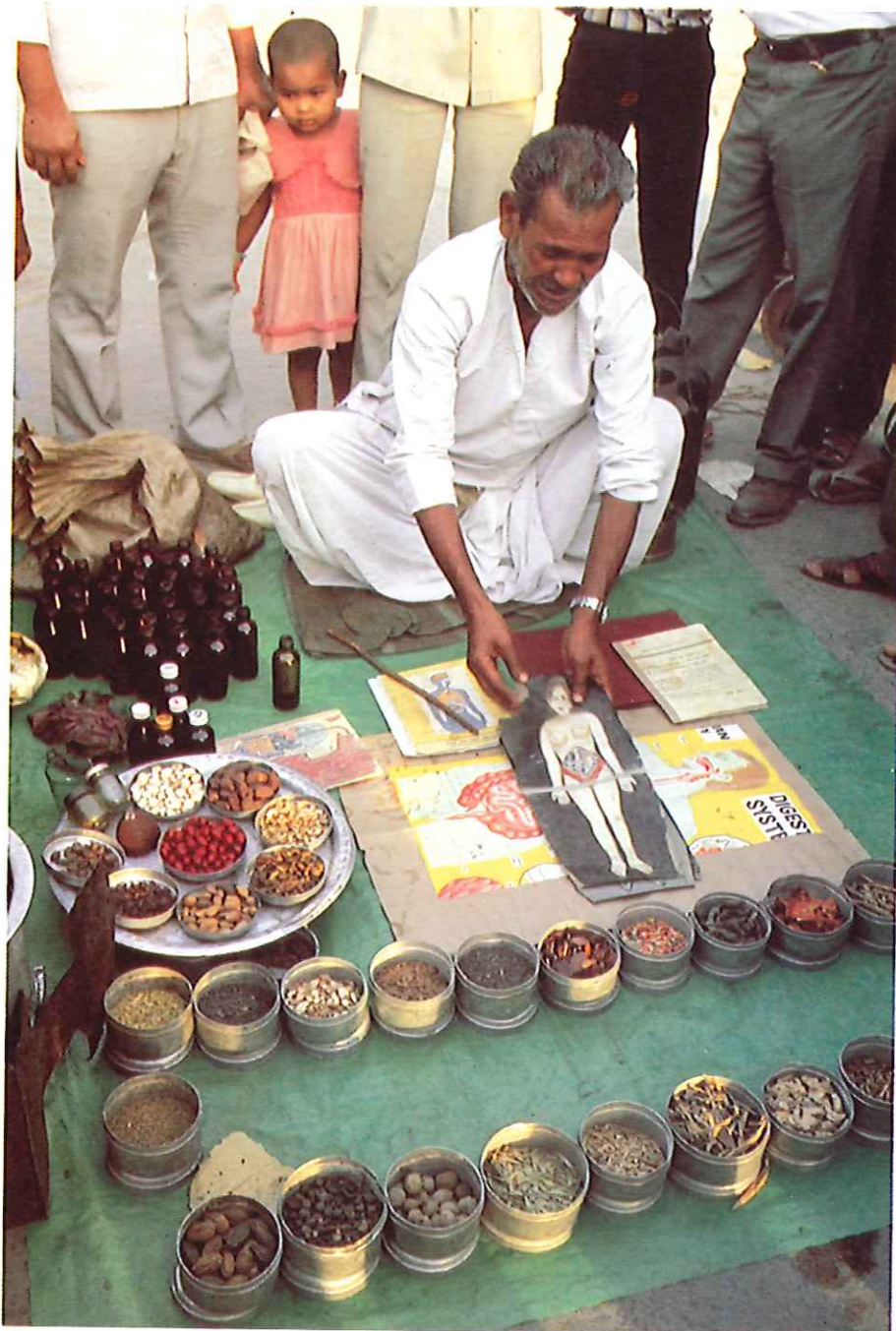

Om konsten att bli 100

— Ayurvedisk medicin i det forntida Indien.

Bukoperationer och plastikkirurgi, gymping och kroppshygien, kostrådgivning och förebyggande hälsovård, medicinsk självkritik och aktiv patientmedverkan, ljusa rymliga sjukhus i behagliga naturomgivningar, levande musik och underhållning för patienterna!

Detta var några av ingredienserna i det forntida Indiens läkekonst som lärde att källan till hälsa och ett långt liv inte bara bestod i kroppslig balans utan även i moralisk, psykologisk och social harmoni. Thomas Arvidsson berättar här om ayurvedisk medicin i det forntida Indien.

▲ Susruta, den indiska läkekonstens fader, i sin sjukmottagning. Observera palperingen radialpulsen. Indiskt 1700-talstryck.

◀ Traditionell örtdoktor i dagens Indien.
MARIA SÖDERBERG

Kirurgiska instrument enligt Susruta.

